

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД
У ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ:
ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

27 ТРАВНЯ 2021 РОКУ

УДК 159. 923 (082)
Ц 60

Цілісний підхід у психології особистості: особливості теорії та практики. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.
Кропивницький: ФОП Піскова М.А., 2021. 82 с.

У збірці представлені тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Цілісний підхід у психології особистості: особливості теорії та практики». Висвітлюються актуальні проблеми теорії, методики та практики психології становлення особистості в сучасному суспільстві. Збірка адресована фахівцям і всім, хто цікавиться сучасною психологією.

Редакційна колегія:

Михида С.П. – доктор філологічних наук, професор, м. Кропивницький
Гейко Є.В. – доктор психологічних наук, професор, м. Кропивницький
Турбан В.В. – доктор психологічних наук, професор, м. Київ
Мельничук І.Я. – кандидат психологічних наук, доцент, м. Кропивницький
Хасанова О.М. – лаборант кафедри практичної психології, м. Кропивницький

Всі тези представлені в авторській редакції. За повноту та цілісність матеріалів автори безпосередньо несуть відповідальність.

УДК 159. 923 (082)

РОЗДІЛ І.

СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ КООРДИНАТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Гейко Євгенія Вікторівна,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
ЦДПУ імені Володимира Винниченка

ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ АКТИВАЦІЇ СВІДОМОСТІ

Постановка проблеми. Глобальні трансформації, що відбуваються в суспільстві та розбудова держави зумовлюють підвищену увагу до особистості, її цілісності. Зосередженість на феномені особистості визначається його специфічним статусом як об'єкта наукового дослідження, вивчення якого відповідає тенденції цілісного пізнання людини (Б. Г. Ананьєв, Г. О. Балл, С. Д. Максименко, В. С. Мерлін та ін.). У таких умовах особливої актуальності набуває психологічний аналіз організації самоусвідомлення індивіда й досягнення найвищого її рівня – утворення цілісності особистості.

Викладення основного матеріалу. Результати аналізу літератури з питань, пов'язаних із проблематикою цілісності особистості, надають підстави стверджувати, що ця проблема не нова. Досліджено загальні аспекти цілісності, як-то: цілісне світоставлення, цілісність людини в теоцентричному вимірі (І. О. Беляєв); цілісність і рефлексивний рівень самосвідомості та запропоновано цілісно-особистісний підхід (Н. І. Непомняца); аксіогенез особистості, збалансованість розвитку усіх складових Я-концепції як основи цілісної особистості (З. С. Карпенко); концепція цілісної людини у православ'ї (М. Я. Дворецька); ідеї цілісності людини в антропологічних учіннях (І. І. Євламπίєв); цілісність людини з позиції діалектики (К. А. Топоркова); цілісність як духовна зрілість (С. О. Белорусов); визрівання цілісної особистості у єдності з природою (Ю. Іванов); психіка як цілісне системне утворення (Т. С. Яценко); цілісність особистості через антропоцентровану терапію (К. Роджерс).

Звертаючись до поняття цілісності особистості, варто акцентувати увагу на тому, що, передусім, цілісність особистості розглядають як людину в цілому. Нормативне уявлення індивіда про себе пов'язано з його цілісністю й, навпаки, викривлене призводить до певних психічних розладів або психологічних проблем, зазначає Н. І. Непомняца. Окрім цього, цілісність особистості тлумачать як інтегративну характеристику особистості в цілому. Інтегрований, відкритий, усталений і стабільний, оптимально функціонуючий й схильний до розвитку суб'єкт, власне особистість, яка

здатна до самоактуалізації, вважає А. Маслоу. Деякі дослідники трактують цілісність особистості як певну систему, яка утворюється на підґрунті єдності самості і соціальної ідентичності (Г. О. Балл, Ф. Лерш). Досить поширеним є визначення про цілісність, як таку, що самоорганізовується через переживання власного досвіду буття як особистості (Г.М. Васильєв, В.М. Келасьєв). Частина вчених обстоюють думку про цілісність особистості, що базується на довірі людини до власної досконалої природи. Ключовим поняттям є самодовіра, ціннісне ставлення до себе, інших, світу (С. Гілліген, Д. Делозьє, Р. Ділтс, М. Еріксон). А також цілісність особистості подають як діяльнісно-системну характеристику (С. Д. Максименко, Л. П. Станкевич).

Кожне із поданих значень має певну цінність. Проте для того, щоб поєднати ці значення, необхідно віднайти критерій. Можливо, рефлексивність дозволить людині уявити себе водночас у якості об'єкта власного спостереження, мислення і регуляції.

Виходячи з закономірних особливостей розвитку наукового знання від диференціації до інтеграції, про що висловлюється С. К. Нартова-Бочавер, на початку знання, що постає у власній первинній цілісності, дещо первинне починає розподілятися, диференціюватися на окремі цілісності й на етапі гуманітарної парадигми ми спостерігаємо тенденцію щодо інтеграції окремих цілісностей у єдине цілісне знання. У такий саме спосіб відбувається і розвиток, становлення і оформлення наукового знання щодо цілісності особистості, тому є необхідність щодо концептуалізації феномену цілісності особистості в єдину організовану систему. У фокус спрямовуються багато окремих, відособлених цілісностей-систем, що поєднуються, інтегруються, самоорганізуються в єдину систему. Структурність, багатомірність, ієрархічність єдиної цілісності особистості утворюють ключові положення аналізу цілісності особистості як системи, яку можна досліджувати, формувати.

З урахуванням принципів системно-цілісного підходу, а також на засадах концепції активуючої свідомості зазначимо, що цілісність особистості як система складається з багатьох базових взаємопов'язаних, взаємозалежних елементів.

Стосовно сучасних наукових розвідок щодо структури цілісності важливими є положення концепції активації свідомості особистості. У квітні 2014 року С. Дехайєн (Stanislas Dehaene) оприлюднив нову концепцію свідомості – *Conscionness and the Brain*. У своїй праці, яка одержала титул найкращого дослідження 2014 року “*Le Code de la conscience*” доводиться, що мозок є цілісним, будь-які розділення, зони у ньому умовні. Найбільшої уваги приділено коннектому (*connectome*) або так званої білої речовині. Будь-яке психічне відхилення або захворювання (наприклад, депресія) пояснюється порушенням на рівні волокон коннектома.

Один з послідовників цієї ідеї, що увійшла в арсенал клініцистів Франції, Жан Беккіо, французький клінічний психотерапевт, доктор наук. Вчений наполягає на понятті цілісна свідомість, він використовує термін “*mainfullness*”.

Відкидаючи поняття “несвідоме”, “підсвідоме”, вчений вважає за необхідне звернутись до теперішнього розвитку нейронауки, яка спростовує наявність зазначених феноменів на рівні мозкової діяльності.

Тому варто оперувати поняттям “глобальний простір свідомості” (“Global space” □ work space), що є цілісним. Й будь-який його поділ на півкулі є також умовним. Відтак сфера розподіляється на сектори. Чотири сектори одержують інформацію. Один (motricity) віддає. Це один з найважливіших у терапевтичному плані сектор. У середині перебуває центральна зона (“central zone”). Під час сприйняття інформація передається через нейрони у центральну зону. На рівні фізичному це зона коннектому. Ззовні перебуває кортекс, що “вбирає” інформацію, котра поступає у коннектом й розподіляється там за секторами. Після обробки передається у сферу прийняття рішення, яка уособлюється між кортексом й коннектомом (motricity). Людина тоді реагує рухом.

Інформація, що поступає вже з чимось пов’язана, на щось схожа. Прокидається сектор пам’яті. Звідси інформація передається у центральну зону. Й тоді блокується сенсорний центр. Водночас працює лише один канал.

Представлені такі сектори: I сектор – сьогодення, II сектор □ минулого (пам’яті), III сектор □ системи оцінки напрямку життя, IV сектор □ активної уваги (попередження небезпеки, неочікуваності). IV сектор активізується під час небезпеки і перекриває усі інші. V сектор – найближчого майбутнього (система рухової активності). Відзначені сектори завжди присутні, границь між ними немає, вони умовні. У відповідні періоди певні сектори домінують.

За сучасною концепцією свідомості визначається, що свідомість – це сфера. Свідомість має математичні характеристики вектора. Вектор уваги може бути спрямований у будь-якому напрямку. Він може бути великим і маленьким. Усі події життя фіксуються у цій сфері. Усі образи також розташовані там. Тут чітка структурована організація за категоріями.

Задля того, щоб віднайти певну категорію, вектор свідомості спрямовується у візуальний чи аудіальний або інший напрямок. Направлення сектора спрямовується куди необхідно. Промінь свідомості у людини, котра переживає депресію нерухомий, у одному стані й напрямку. Тому людина не відчуває й не помічає красу природи, вона концентрується повною мірою на болю. Щоб вивести людину з цього стану варто активізувати свідомість, спрямуватись до «глобальної свідомості». Коли свідомість починає рухатись, людина поступово виходить з цього стану.

Ми говоримо про нові карти мозку. Отже, мозок – це цілісність. Увесь мозок водночас чутливий й рухливий. Усі його зони весь час працюють й перебувають у постійному взаємозв’язку.

Висновки. Таким чином, сучасні наукові студії розкривають нові обрії безмежжя цілісності особистості й визначають критерії її визначення й умови її самоорганізації.

Турбан Вікторія Вікторівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторією
загальної психології і історії психології ім. В.А. Роменця

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ: СУЧАСНІ ТРАКТУВАННЯ

Наша концепція базується на системі теоретико-методологічних підходах, серед яких: по-перше, історичний підхід, за яким і феномен особистості і поняття «особистість» розглядаються як відображення культурно історичного процесу; по-друге, герменевтичний підхід, за яким соціокультурні прояви особистостей різних епох і трактування поняття «особистість» є конкретно-історичним, по суті, ситуативним з історичного погляду; по-третє, дискурсивний підхід, за яким онтологічний вимір трактовок особистості і тлумачень поняття «особистість» зміщується до мовної площини.

Базуючись на зазначених підходах, було виокремлено такі історичні витoki соціокультурного становлення уявлення про особистість:

1) антична естетика, яка конкретизує образ «героя», дії якого перевершують дії тривіальних людей. Образ античного героя стає взірцем і прикладом для наслідування. Його важливою рисою є «окремішність» і «самостійність». Культура ввібрала ці уявлення. І вони згодом відобразились і в наукових уявленнях про «особистість»;

2) антична філософія, зокрема стоїцизм, за яким особистість має стійко сприймати й долати всі випробування. Це уявлення теж стало нормативним і для наукового трактування «особистості»;

3) християнська антропологія, яка ввібрала елементи античної естетики та соїцизму, акцентуючи увагу на богоподібності людини. Це джерело має виняткове значення для становлення поняття «особистість», оскільки орієнтує людину на абсолютний естетичний і етичних ідеал;

4) романтична естетика (Ж.-Ж. Руссо, Ф. Гетте та ін.), за якою особистість має бути наділеною емпатією та вміннями демонструвати свої почуття. Це ж таки уявлення простежується в науковому підході. Відзначимо, що, оскільки українська культура базується на романтичному базисі, то згадані уявлення мають важливе значення саме для українського уявлення про «особистість».

Теоретико-методологічні особливості застосування дискурс-теорій, дискурс-аналізу й історичній герменевтики, в нашому дослідженні, акцентують увагу на сприйнятті та розумінні культурного спадку (наукових текстів, артефактів і досвіду) лише шляхом урахування історичного контексту. Зазначений методологічний підхід уможливорює аналіз наукового спадку українських філософів і психологів, які використовували теорії та поняття, котрі вже не вживаються в сучасній психології. Зіставлення текстів,

у яких ідеться про певні прояви людини, але не вживається поняття «особистість», і текстів, що постали після інституалізації психології, в котрих «особистість» – ключове поняття, – уможливило виявлення смислових універсалій і суто історичних трактувань. Таким чином, шляхом використання згаданого методологічного підходу, виокремлено: по-перше, універсальні трактування особистості – образно-смислове ядро поняття, по-друге – трактування, які були зумовлені тільки культурно-історичним контекстом. Адже, звернувшись до сучасних психологічних концептуалізацій, ми виявляємо факти розвитку універсальних конотацій поняття, і постановня нових, визначених сучасною культурою, тлумачень «особистості».

Завдяки аналізу першоджерел – філософських і психологічних праць, – виокремлено типи рамкових підходів до концептуалізації поняття «особистість», що відображені в корпусах текстів колективної монографії лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Гене́за поняття «особистість» в українській психологічній науці» (<https://lib.iitta.gov.ua/723178/>). В монографії показана зміна домінантних підходів до концептуалізації поняття «особистість», спричинену трансформацією теоретико-методологічної бази, яка використовувалася українськими авторами (філософами та психологами).

Узагальнюючи вітчизняну філософську психологію XIX – початку XX століття особистість є не що інше, як самодіяльна особа зі своїм психологічним складом та індивідуальним відношенням до навколишнього світу. Особистість з об'єктивної точки зору є психічний індивід з усіма його самобутніми особливостями - індивід, який представляється самодіяльною істотою по відношенню до оточуючих зовнішніх умов. Критерієм розвитку особистості в особі визнається сукупність психічних явищ, яка виявляється через індивідуальне відношення до оточуючих людину умов і надає їй можливість виступати самодіяльною істотою.

Поняття «особистість» є ключовим в українській психології й набуває розвитку в різних напрямках та школах. Поряд із психологією діяльності, яка зберігає провідні позиції, активно розвивається генетична, когнітивна, гуманістична та ін. напрямки психології. У кожному із напрямків поняття «особистість» набуває специфічної конкретизації. Відтак поняття «особистість», як воно вживається в українській психології, є аналогом поняття «буття» в гегельянстві; останнє Фрідріх Гегель визначив як «найбагатше і найбідніше водночас», оскільки воно є і загальним і, в той-таки час, таким, що відображає все конкретне буття. Таким чином, поняття «особистість» в українській психології є загальним, відображаючи онтологічні уявлення про особистість, і конкретним, відображаючи специфічні уявлення про особистість, які конкретизуються окремими психологічними напрямками та школами.

Наголосимо, що поняття «особистість» набуло в українській психології значної конкретизації. «Особистість» розкривається в рамках вікової та соціальної психології. Вікова психологія опредметнює особистість як певну якість, котра перебуває у становленні. Особистісні риси розглядаються як генетичні потенції, котрі мають набути розвитку в процесі соціалізації та цілеспрямованого формування за посередництва педагогічного та загального соціокультурного впливу. У соціальній психології «особистість» є коцептом, наповнення якого залежить від теоретико-методологічних підходів. Дискурсивна психологія та когнітивна психологія (Н.В. Чепелева) опредметнюють «особистість», насамперед, як соціальний феномен, детермінований інформаційними акторами; при цьому дискурсивна психологія конкретизує цей фактор як дискурсивну реальність, а когнітивна психологія – як актуалізоване знання.

Розвиток української психології – виникнення різних напрямків і шкіл – зумовлює певну втрату поняттям «особистість» його конкретності. Відповідно спостерігається певна невизначеність поняття. Ця ситуація актуалізує проблему актуалізації онтологічного статусу поняття «особистість». Це поняття має наповнитись, передусім, етико-аксіологічним змістом. Така конкретизація поняття є актуальною тому, що людина, яка є об'єктом психологічного дослідження має постава цінністю для психолога. Водночас психологічні дослідження мають базуватися і на певних етичних принципах, базованих на ставленні до людини як до цінності. Актуалізація етико-ціннісного уявлення про особистість сприятиме поглибленню зв'язків між різними психологічними напрямками та школами, уможливлючи обмін результатами дослідження, що в перспективі збагачуватиме розуміння особистості.

Сучасні тенденції досліджень особистості, що виконуються на постнекласичних моделях досліджень, орієнтовані на ґрунтовні розробки психологічних основ самодетермінації особистості, самоорганізації, здатності до ініціації власного розвитку та розкриття особистісного потенціалу. Трендом сучасної тематики досліджень особистості є спрямованість на виявлення факторів позитивного функціонування людини, розвитку її особистісного потенціалу, визначеності життєвих цілей, перспектив, цінностей та автономії, що сприяє актуалізації та розкриттю внутрішніх ресурсів особистості, забезпечує самостійність вибору та допомагає протидіяти негативному впливу середовища.

Зауважимо, що в українській психології, як і в світовій, поширення набувають дослідження життєвого шляху, стилю життя, життєвих стратегій і перспектив, цілей та сенсу життя особистості, якості життя, задоволеності життям, життєстійкості, самопроектування, самоздійснення, самореалізації, психологічного благополуччя тощо і це може слугувати перспективою для наших подальших досліджень.

Савелюк Наталія Михайлівна
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
доктор психологічних наук,
професор кафедри психології

РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ЯКІСТЬ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО І СОЦІАЛЬНОГО В ЦІЛІСНІЙ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Особистість – це складна, соціально набута, системна якість людини, яка в умовах щоденної життєдіяльності та життєтворчості «обростає» рисами конкретної індивідуальності. Проблема поєднання цих «живих» рис, пульсуючих на гранях індивідуальної екзистенції, із зазвичай відчуженими, абстрактними, далекими від реальних потреб індивідуальності запитамі соціальної спільноти, супроводжує людину упродовж усього її життя. І якщо таке поєднання є неповним, штучним, формальним, то саме це можна розглядати як сутнісний чинник різноманітних особистісних деформацій та девіацій. Натомість саме релігійність – тисячоліттями апробований ціннісно-смысловий «місток» морально релевантної гармонізації індивідуального та соціального вимірів функціонування людини.

Викладення основного матеріалу. У сучасній українській науці, поряд із такими класичними аспектами вивчення релігійності, як релігієзнавчий (Ю. Кришталь, Г. Кулагіна-Стадніченко, Л. Филипович, К. Якуніна та ін.), філософський (Ю. Борейко, Н. Венцель та ін.), народознавчий (Г. Бондаренко, В. Дяків та ін.) та історичний (О. Боруцька, Н. Буланова, Ю. Смольников та ін.), активно також досліджуються соціологічні (С. Карасьова, І. Мигович Н. Пивоварова та ін.), культурологічні (М. Мельничук, О. Соболева та ін.), політологічні (В. Носенко, С. Шаправський та ін.), економічні (І. Лантух, Ю. Медведева та ін.) та психологічні (М. Паращевін, Г. Свідерська, І. Чанчиков, М. Ярощук та ін.) її виміри.

Зокрема, з точки зору релігієзнавства, релігійність – це критерій релігії та складна система. Як суб'єктивний феномен, вона є двоякою: має як колективну якість, що дає змогу уникнути надмірної абсолютизації власного «Я» людини, так і психологічні властивості певної конкретної індивідуальності, які передбачають специфічні стани та еманации її «душі» [4, с. 275].

У соціології релігії досліджуване поняття майже аналогічно розглядається як певна індивідуальна або колективна якість, що, відповідно, є проявом релігії в індивідуальній або колективній свідомості та життєдіяльності, а також як певний психічний стан окремих суб'єктів, спільнот, більших соціальних груп, характерною ознакою якого є віра в надприродне та потреба у відправі релігійного культу [1, с. 143].

У сучасній психології релігії релігійність визначається як, наприклад, соціально-психологічна характеристика особистості, що реалізується у повсякденній поведінці та проявляється у суб'єктивному відображенні, засвоєнні та інтерпретації елементів певної релігії, прийнятті релігійних цінностей та смислів, особистісному ставленні до того, що людина розглядає як трансцендентне [2, с. 89].

У власному емпіричному дослідженні як один з основних ми використали «Тест для визначення структури індивідуальної релігійності» Ю. Щербатих. Спільно з І. Мягковим та М. Кравцовою, автор методики під релігійністю розуміє певний рівень прихильності індивіда до конкретної конфесії [3, с. 69–72]. Сформована на засадах добровільності та поінформованої згоди вибірка включає 539 осіб різного віку (від 17 до 73 років) з різних регіонів Західної України та з різним соціальним статусом (здобувачі вищої освіти, працюючі особи, безробітні, пенсіонери).

Отримані кількісні показники за тестом були піддані процедурі факторного аналізу (за допомогою програми SPSS, версія 17.0). За основу взято метод головних компонент і використано варімакс-обертання первинної факторної структури. Далі до уваги при інтерпретації факторів бралися тільки ті шкали, показники факторних навантажень яких більші за 0,4.

За результатами факторного аналізу виокремлено 12 факторів, значущих за критерієм Кайзера. Разом вони охоплюють 55,97 % дисперсії даних. Згідно із критерієм відсіву («кам'янистого насипу») Р. Кеттелла найбільш значущими серед них є перші два – «Втіха для душі від Творця на тому Світі» та «Щире життя за християнськими Заповідями».

F 1 (14,12 % дисперсії) – **«Втіха для душі від Творця на тому Світі»**: «Сподіваюся на вищу справедливість, коли добро буде нагороджене, а зло покаране» (0,64); «Вірю в існування безсмертної душі, яка не руйнується після фізичної смерті людини» (0,60); «Всесвіт не міг з'явитися сам по собі, й цілком імовірно, що його хтось створив» (0,57); «Спостерігаючи гармонію та досконалість земної природи, доходжу думки, що за цією досконалістю перебуває Творець» (0,50); «Допускаю існування поряд з дійсним світом іншого світу – особливого, непізнаного, який не можна відчувати безпосередньо» (0,48); «Релігія є кращою втіхою для звичайної людини в її горі та бідах» (0,45).

F 2 (7,09 % дисперсії) – **«Щире життя за християнськими Заповідями»**: «Керуюся у своєму житті Заповідями з Євангелія» (0,69); «Дотримання посту – це дещо більше, ніж просто оздоровча дієта» (0,63); «Я – людина, котра щиро вірить» (0,56); «Відчуваю внутрішню потребу відвідувати церкву» (0,55); «Віра дає відповідь на основні питання, які хвилюють» (0,48).

Цікавим також є порівняльний аналіз особливостей осмислення власної релігійності респондентами з підгруп із різними рівнями релігійної активності (визначеними статистично за допомогою психодіагностування).

Так, на найвищому рівні релігійності суб'єктивна згода із твердженням **«Релігійність є базовою властивістю людини»** статистично значуще (при $p = 0,05$) прямо корелює із прийняттям наступних шкал методики: «Релігія є кращою втіхою для звичайної людини у її горі та бідах» ($r = 0,33$), «Віра дає мені відповідь на основні питання, що хвилюють» ($r = 0,30$), «Можу керуватися у своєму житті наступними рядками з Євангелія: Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, і моліться за тих, хто ображає вас» ($r = 0,28$), «Спостерігаючи гармонію та досконалість земної природи, приходжу до думки, що, можливо, за цією досконалістю стоїть Творець» ($r = 0,21$), «Доля людини наперед визначена на небесах, і вона не в силах її змінити» ($r = 0,20$), «Відчуваю внутрішню потребу відвідувати церкву» ($r = 0,18$); а негативно корелює – з «Погоджуюся з думкою атеїстів, що незнання підтримує віру в Бога, а знання руйнує її» ($r = -0,30$).

Натомість на найнижчому рівні релігійної активності те ж саме твердження прямо корелює тільки із двома пунктами тесту: «Вірю в телепатію – передавання думок на відстані від однієї людини до іншої» ($r = 0,23$), «Вважаю, що якщо під час молитви поставити свічку, в молитви більше шансів бути почутою Богом» ($r = 0,19$).

Встановлені статистично значущі кореляції ($p = 0,05$) ще одного дуже важливого питання методики – «Чи вважаєте Ви себе людиною, котра широко вірить?» з іншими твердженнями, встановлені у підгрупах осіб із найвищим та найнижчим рівнями релігійної активності, наведені у табл. 1:

Таблиця 1

Кореляції між окремими пунктами «Тесту індивідуальної релігійності»

Чи вважаєте Ви себе людиною, котра широко вірить?		
	Найвищий рівень релігійної активності	Найнижчий рівень релігійної активності
1.	Звертаюся з молитвою до Бога для допомоги у важливих справах або у випадку хвороби близьких ($r = 0,24$)	Віра дає мені відповідь на основні питання, що хвилюють мене ($r = 0,34$)
2.	Віра дає мені відповідь на основні питання, що хвилюють мене ($r = 0,22$)	Вважаю, що релігія є кращою втіхою для звичайної людини в її горі та бідах ($r = 0,27$)
3.	Відчуваю внутрішню потребу відвідувати церкву ($r = 0,22$)	Вважаю, що можна здолати розходження науки та релігії ($r = 0,23$)
4.	Ношу хрестик ($r = 0,21$)	Можу керуватися у своєму житті рядками з Євангелія: «Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, і моліться за тих, хто ображає вас» ($r = 0,22$)
5.	Можу керуватися у своєму житті рядками з Євангелія: «Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, і моліться за тих, хто ображає вас» ($r = 0,20$)	<i>У мене з'являється думка про можливу невдачу, коли чорна кицька перебігає мені дорогу ($r = -0,25$)</i>
6.	Шукаю підтримки у вищих сил за допомогою молитов ($r = 0,19$)	<i>У мене вдома є ікони ($r = -0,25$)</i>
7.	Сподіваюся на вищу справедливість, коли добро буде винагороджене, а зло покаране ($r = 0,19$)	<i>Сподіваюся на вищу справедливість, коли добро буде винагороджене, а зло покаране ($r = -0,18$).</i>

Висновки. Отже, релігійність – це якість ціннісно-сислової природи, яка дає потенційну змогу гармонійно поєднувати індивідуальні та соціальні виміри життєдіяльності особистості як цілісності. За результатами емпіричного дослідження констатуємо, що існують індивідуальні відмінності в осмисленні релігійності, пов’язані з рівнем релігійної активності. Зокрема, якщо для осіб із найвищим таким рівнем релігійність передбачає внутрішню потребу дотримуватися Євангельських Заповідей та відвідувати храм, то для суб’єктів із найнижчим рівнем – асоціюється з надприродними телепатичними здатностями, що можуть проявлятися у певних складних життєвих ситуаціях.

Література:

1. Пивоварова Н. П. Неоднозначність операціоналізації поняття «релігійність» як одна з проблем соціології релігії. *Грані*. 2014, № 3(107). С. 140–144.
2. Свідерська Г. М. Релігійність як соціально-психологічний чинник особистісного становлення дівчат і хлопців студентського віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017, Вип. 4, Т. 1. С. 84–90.
3. Чумакова Д. М. Психология религиозности личности: учебное пособие. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2015. 84 с.
4. Якуніна К. Релігійність як форма буття релігії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичне релігієзнавство. 2009, Вип. 1. С. 268–276.

Кікінежді Оксана Михайлівна

Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
д. психол. наук,
професор-завідувач кафедри психології

ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД У СТАНОВЛЕННІ ЕґАЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Сучасна психологія у контексті «генези здійснення особистості» (С. Максименко) акцентує увагу на розвитку індивіда в системі процесів самопобудови та самоздійснення, гармонізації його внутрішнього світу із зовнішнім в умовах соціокультурної різноманітності, що спричинено глобалізаційними тенденціями. Видатний український психолог Г. Костюк свого часу зазначав: «Правдиве мистецтво виховання виявляється там, де воно опирається на прояви «саморуху», ініціативи, самостійності, творчої активності в житті особистості, яка розвивається, її викликає і спрямовує у відповідності з метою суспільства, яке готує свою зміну» (Костюк, 1989: 136).

Ідея суб'єктності людини, з якою пов'язана самодетермінація її буття у світі, авторська позиція щодо подій життя (В. Роменець, В. Татенко), дає змогу повернути увагу вчених до проблеми самовизначення індивіда у сфері традиційної (домінаторної, патріархальної) та егалітарної (заснованої на рівності та взаємозамінності статей у виконанні соціальних ролей) культур. Недостатня дослідженість означеної проблеми у психологічній науці та практиці, соціальна потреба культивування паритетності статей як важливої умови успішного самоздійснення особистості у професійній сфері та особистому житті зумовлює розроблення концептуальної моделі становлення егалітарної особистості.

Викладення основного матеріалу. Психологічний механізм побудови егалітарних взаємин ґрунтується на подоланні традиційних статево-рольових обмежень (Дж.-Ш. Хайд, Т. Говорун, В. Васютинський); активізує управління особистісним розвитком як розгортання, проєктування і моделювання гендерної свідомості (С. Максименко); включає життєві стратегії (К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Кравець, С. Рубінштейн); оптимізує життєтворення як самоздійснення та самореалізацію (К. Роджерс, А. Маслоу); видозмінює ставлення до себе і до інших (В. Татенко, Т. Титаренко); дає поштовх до набуття різноманітних соціальних ролей (В. Москаленко, П. Горностай, Р. Павелків) та розгортання життєвого сценарію (Е. Берн, Н. Чепелева); розвиває історію індивідуалізації та самоусвідомлення (Е. Еріксон, М. Боришевський, З. Карпенко, Т. Яблонська).

На думку Г. Балла, з позиції інтегративно-особистісного підходу у психологічній науці та практиці як основи раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації «мається на увазі онтологічний аспект інтегративності, тобто орієнтація на цілісний розгляд людського індивіда (особи) у єдності його соматичних, психологічних і духовних властивостей» (Балл, 2009 : 26). Водночас, проблема визначення власного способу життя тісно пов'язана з проблемою самосвідомості у вітчизняній психології. Самосвідомість виступає в єдності особистісної та професійної спрямованості, оскільки усвідомлення себе у світі нерозривно пов'язане з усвідомленням власних здібностей і можливостей, прикладених до певної галузі людської діяльності (Г. Костюк, П. Чамата, М. Боришевський, В. Моляко, Б. Федоришин, Р. Павелків, М. Савчин та інші вчені). Тоді освіта, яка призвана у відповідності з її новою гуманістичною парадигмою цілеспрямовано створювати умови для розвитку особистості, її вільного й усвідомленого самовизначення та самореалізації, без огляду на статі, може бути врахована і розглянута як чинник, що здатний впливати на розвиток самосвідомості, становлення ідентичності та формування образу Я особистості. Зокрема, М. Боришевський наголошує на особливій ролі Я-концепції, що виступає своєрідним еталоном, згідно з яким індивід фіксує процес свого особистісного розвитку як зростання в різних аспектах життєдіяльності: взаєминах з іншими (передусім «значущими іншими»), професійній діяльності, прецизюванні (уточненні), бачення себе в системі

провідних життєсенсових (або смисложиттєвих) цінностей (Боришевський, 2010: 8).

На нашу думку, розгляд цілісного підходу як системотвірної складової гуманізації освіти, включає інтеграцію компетентнісного, особистісно орієнтованого, гендерного та суб'єктно-діяльнісного підходів, що є важливим у формуванні егалітарного світогляду зростаючої особистості (Г. Балл, І. Бех, О. Бондарчук, М. Боришевський, В. Васютинський, Т. Говорун, В. Кравець, В. Кремень, В. Роменець, С. Сисоєва, В. Татенко, Т. Титаренко та інші вчені). Згідно з суб'єктно-вчинковим підходом, як наголошує Т. Говорун, «досягнення рівності статей в психологічному полі може бути особливо продуктивним перш за все завдяки виходу за межі стереотипованих, усталених ролей, особистісному виклику нормативному тиску соціального середовища» (Говорун, 2006: 93). Побудова моделі становлення егалітарної особистості на засадах інтеграції означених вище підходів охоплювала підготовку дівчат і хлопців до гнучкого соціостатевого репертуару в різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням їхніх здібностей, можливостей; забезпечення рівних умов задля пропагування ідеї рівноваги та взаємозамінності гендерних ролей, повноти розвитку індивідуальності.

Розроблені положення особистісно-егалітарного підходу, основними принципами якого є: науковість, об'єктивність гендерних знань як головне підґрунтя розвінчування стереотипів; адекватність їх освоєння віковим можливостям дітей, підлітків та юнацтва; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та в міжстатевому спілкуванні; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо «життя в статі»; суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації егалітарного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; подолання статевих стереотипів; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як менш вартісного. Емпірично доведено, що за цих умов модель забезпечує створення егалітарно-освітнього середовища у закладах освіти, активізацію самовизначення молоді в питаннях гендерної культури, розвиток гендерної чуйності та толерантності (Кікінежді, 2019: 15)

Ми розглядаємо егалітарну особистість як суб'єкта самотворчості, відкритую, самодостатню, гендерно компетентну особистість, яка сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей у особистісному і професійному життєздійсненні, уміє будувати партнерські стосунки, є конкурентоспроможною на ринку праці, утверджує в приватному і соціальному житті демократичні цінності.

Висновки. Отже, цілісний підхід, що включає інтеграцію компетентнісного, особистісно орієнтованого, гендерного та суб'єктно-діяльнісного підходів, принципи саморозвитку, культуродоцільності, діалогічного стилю спілкування, аксіологічності, комплексності, ідеї гуманістичної психології, «гендерну матрицю»

національної педагогічної спадщини був покладений в основу егалітарної моделі зростаючої особистості, над якою працює колектив кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Особистісно-егалітарний підхід є базовим у формуванні гендерної компетентності як ключової в особистісному розвитку та професійній самосвідомості учнівської та студентської молоді.

Література:

1. Балл Г. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. 4 (38). С. 25–53.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
3. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92–117.
4. Кікінежді О. Становлення егалітарної особистості майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології. *Humanitarium*. Переяслав (Київ. обл.); Ніжин (Чернігів. обл.): Лисенко М. М., 2020. Том. 43, Вип. 1 : Психологія. С. 7–22. (індексується в наукометричній базі Index Copernicus). <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2019-43-1-7-22>
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
6. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

Karpenko Zinoviia

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
DSc. in Psychological Sciences,
prof. of the Department of Developmental Psychology

AXIOLOGICAL PERSONOLOGY: A MODERN VERSION OF THE HOLISTIC STUDY OF PERSONALITY

The history of psychology, recorded during the periods of dominant paradigm reinterpretation and methodological changes, confirm that any local principle of psyche functioning, spread over its borderland, did not lead to revelations of a comprehensive teleological link, which would integrate an individual's various spiritual-mental-bodily movements with their specific semantic contents into a single, value-oriented organism.

The considered criteria of personality psychology orchestration as a scientific and educational discipline showed that a certain philosophical and psychological commitment of the authors of different personological theories is an expected and natural phenomenon, connected with a priori phenomenological attitudes directing cognition. The review of the distinguished criteria allowed us to

understand better the context of the axiopsychological theory of personality and its theoretical and methodological foundations.

The holistic concept of the axiopsychology of personality was substantiated based on the integral subjectivity principle – the idea of the comparative deployment of one’s spiritual intentions and subjective abilities and their sectoral representation in social practices, cultural creativity, material and subject activities, in self-consciousness and personal growth. According to the author’s approach, a life trajectory of a personality’s axiogenesis depends on the harmonious subordination of his/her causally-induced self-realization in activities to the teleologically determined vector of his/her spiritual-value self-transcendence.

The studies within modern synergetics and system theory (A. Babloyants, G. Nicolis, I. Prigozhin, I. Stengers, G. Haken, etc.) convincingly prove objective laws and possible appearance of the most highly-organized structural formations of the matter in the unity of all its attributes (space, time, movement, energy, and information) in non-equilibrium environments. However, the stochastic nature of determinism does not abolish the teleological vector of changes: the critically intensive flow of random fluctuations, influenced by strong attractor, cannot be stopped by the high threshold of bifurcation transition, which becomes a systematic factor moving an initial structure into the more complex organizational level.

By extrapolating these provisions to the “personality” phenomenon, we identify the key role of the “movement” attribute, which brings together the energy-information chronotype of human self-transformation. Here, “movement”, a personality as a self-deterministic process and a centre (substrate, according to V.A. Gangsen) of self-development is a meso-structure that provides value-semantic (teleological) resonance between micro-structural (relative and individuum-subjective) and macro-structural (meta- and absolutely subjective) levels of human existence. Therefore, the axiopsychic phenomena of personality act as attractive filters providing harmonious work of sense-purpose experiences to harmonize one’s phenomenological space, all its segments and hypostases (an individuum as a biological organism; an acting subject; personality as a social individual, i.e. a subject of a moral, as for its content, and joint, as for its form, activity; an individuality as a subject of cultural creation; universality as the embodiment of the highest spiritual aspirations) for optimal creative adaptation to the environment. By this logic, namely, the mediating personality function retains teleology as the leading ontological principle of the human mode of existence. On the other hand, the existing and reverse, centring personality influence on human potential dissipated into the partial embodiments is manifested by such phenomena as: “to be in the right place and at the right time”, “to grasp an opportunity”, “to believe in one’s adequate choice”, “to rely on God”, “to hear the voice of conscience”, “to catch the firebird”, etc.

Thus, the synergistic paradigm and the holistic approach used for the justification of personality teleology allowed us to re-present personality status from the standpoint of post-non-classical methodology, where the personality

central position in the spectrum of various subjective-personological projections is guaranteed by the personality functions of informative-communicative mediation, energy attraction, mutual (circular) value-goal link in a holistic dynamic chronotope of human existence, which replaces chaotic, reactive, situational behavioural reactions with consciously and responsibly motivated actions.

The presented core of axiopsychological personology, the method and its components are a semantic-logical framework, "skeletal" guiding principles (according to M. Cole), "scaffolds" or points of value-targeted "attraction" for related axiopsychological phenomena, explored in many conceptual fields, but redefined and rethought in the proposed theoretical and methodological format.

References

1. Карпенко З.С. (2014). Аксіопсихологічна культура особистості: узагальнення експериментальних артефактів. In: Кузікова С.Б. (ред.). *Психологічна культура: види, інваріанти, розвиток*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 90–104.
2. Карпенко З.С. (2009). *Аксіологічна психологія особистості*. Івано-Франківськ: Лілея НВ.
3. Карпенко З.С. (1998). *Аксіопсихологія особистості*. Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція».
4. Карпенко З.С. (2006). Картографія інтегральної суб'єктності: пост-постмодерністський проект. In: Татенко В. О. (ред.). *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії*. Київ: Либідь, 157–177.
5. Карпенко З. (2008). Предмет і метод аксіопсихології особистості. *Психологія і суспільство*, 1, 35–62.

Міненко Ольга Олександрівна

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКОЛІННЯ Z

Постановка проблеми. Бурхливі зміни в соціумі в останні два десятиліття пов'язані в значній мірі з появою високих технологій і цифровізацією суспільства. Дане явище ставить пред психологічною наукою істотно нові проблеми, оскільки процес цифровізації в корені трансформує менталітет, психологічну культуру стосунків і психіку людини. Сучасні наукові дослідження (Войскунський, 2010, Асмолов, 2009, Белінська, 2006, Корольова та ін., 2006, Теркл, 2012) свідчать про те, що контент популярних ресурсів мережі інтернет здійснює вплив на взаємодію людини зі світом, задає певні напрями у сприйманні та оцінці інформації, що здійснює безпосередній вплив на переваги, цінності користувача і, як наслідок, на формування всієї особистості в цілому. Тобто, не тільки людина, яка включається в мережеву взаємодію змінює її зміст, але й контент мережі

здійснює свій вплив на психіку людини. Але не зважаючи на значну актуальність даної проблеми, її представленість у сучасній психологічній науці є досить незначною.

Викладення основного матеріалу. Особливою уваги в контексті нашого дослідження потребують діти і підлітки, оскільки саме в ці вікові періоди розвиток і формування особистості відбувається найбільш активно. Спираючись на концепцію вікового розвитку Виготського Л.С., значущість в даному процесі соціальної ситуації розвитку неможливо переоцінити. Саме соціальна ситуація розвитку визначає напрямок, зміст і характер вікового розвитку дитини, очікування і вимоги щодо неї, її місце в системі соціальних стосунків. Зважаючи на широке розповсюдження цифрових технологій та їхнє глибоке проникнення у життя кожної окремої особистості і суспільства в цілому, цифровий простір вважається сьогодні одним з агентів соціалізації підростаючого покоління, а сам процес отримав назву «цифрової соціалізації». Покоління дітей, яке народилось і розвивалось в період активного впровадження в суспільство цифрових технологій отримало назву «цифрового покоління», «покоління Z».

У сучасній психологічній науці питання особливостей розвитку і формування психіки покоління Z в цілому, та окремих її рівнів – когнітивного, емоційного, поведінкового, ціннісно-сміслового – є вкрай актуальним. Ряд досліджень, вже проведених в даному напрямку, дають можливість виділити певні особливості психіки та особистості даного покоління. Так, дослідження, проведене Якимовою З.В. та Масиловою М.Г. на виборці 200 студентів виявило, що вони мають певні характеристики «цифрового покоління». Частина життя ними проживається в режимі онлайн; їм властиве «кліпове мислення», що дозволяє одномоментно виконувати декілька функцій, швидко орієнтуватись у зміні і оновленні інформації. В той же час у них спостерігається нездатність працювати з великим обсягом однорідної інформації та приймати управлінські рішення в контексті системного бачення ситуації. У психологічному плані, вони схильні до підвищеного рівня нейротизму, збудливості нервової системи, емоційно нестабільні, виявляють розсіяність уваги, нестійкість в стресових ситуаціях. В ситуаціях конфлікту, схильні до компромісу і не готові до суперництва, інтуїтивності, емпатії, відстоювання особистих свобод і точки зору (Якімова, Масилова, 2017).

Значущими є результати дослідження ментальності «цифрового покоління» з використанням методики виміру її типу. Зокрема, в якості домінуючого виділено іноваційний тип ментальності з властивими йому соціально-психологічними характеристиками – незалежність від групи, нестабільність, індивідуалізм. Самі респонденти при цьому характеризують своє покоління як індивідуалістичне, розрізнене, самостійне, відкрите змінам, націленим в майбутнє, схильним до ризику, свавільним і таким, що не довіряє владі та авторитетам. Інші дослідники зазначають, що представники покоління Z занурені у віртуальне спілкування, ігнорують духовний зв'язок

між людьми, в результаті чого формується дефіцит спілкування і міжособистісної безпосередньої комунікації. Духовне спілкування є для них недосяжною цінністю, а бажання встановити дружні стосунки всередині сім'ї стає для них новою значущою цінністю та підвищує значущість сім'ї. (Собольніков, 2020).

Аналіз особливостей особистості покоління Z дає можливість зробити висновок про значний вплив цифровізації суспільства на формування особистості. Виділені риси «цифрового покоління» свідчать як про певні позитивні зміни, які дають можливість швидкої адаптації до мінливого цифрового соціуму, так і про ряд негативних, які деформують особистість перш за все на ціннісно-смысловому рівні, а також і на інших рівнях – когнітивному, емоційному, поведінковому.

Висновки. Стрімка цифровізація сучасного суспільства вимагає значної уваги в контексті впливу даного процесу на процес розвитку і формування особистості, її ідентичності, процесу соціалізації. Особливої уваги потребує проблема особливостей психічного розвитку та формування особистості дітей в умовах цифровізації. Не заперечуючи важливості розвитку цифрових технологій, проведене дослідження висвітлює ряд негативних наслідків даного процесу в контексті розвитку і формування особистості. Глибоке дослідження позитивних і негативних чинників цифровізації на особистість, розробка шляхів профілактики та корекції негативних впливів цифрових технологій повинно стати перспективним напрямком розвитку психологічної теорії і практики.

Література:

1. Асмолов А.Г. От Мы-медиа к Я-медиа: трансформации идентичности в виртуальном мире / А.Г. Асмолов, Г.А. Асмолов // Вопросы психологии. – 2009. – № 3. – С. 15.
2. Белинская Е.П. Идентичность личности в условиях социальных изменений: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 / Белинская Елена Павловна. – М., 2006. – 479 с.
3. Войскунский А.Е. Направления киберпсихологических исследований \ Материалы Международной научной конференции «Цифровое общество в культурно-исторической парадигме» \ Под редакцией: Т.Д. Марцинковской, В. Р. Орестовой, О. В. Гавриченко, Москва, 2018. С.7-12.
4. Собольников В.В. Цифровая трансформация как фактор развития виртуальной личности. // Профессиональное образование в современном мире. 2020. Т. 10, №1. С. 3601–3610.
5. Якимова З.В., Масилова М.Г. Поколение Z как потенциальный сегмент рынка труда // Азимут Научных Исследований: Педагогика и Психология. 2017. №4 (21). С. 341–345.

Мамчур Ірина Вікторівна
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
к. психол. н.,
старший викладач кафедри практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІДЕОЛОГІЇ ЧАЙЛД-ФРІ НА ТРАДИЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ СІМ'Ї

Постановка проблеми. Сучасне уявлення про соціально-психологічний інститут сім'ї та особливості його структури і функціонування спонукають до появи нових рухів, течій, ідеологій. Однією з таких є так звана ідеологія «чайлд-фрі», яка досить швидко розширює свої територіальні кордони та набуває послідовників і в Україні. Актуальність проблеми полягає у тому, що на сьогоднішній день є недостатньо дослідженими причини, психологічні механізми й мотиви, що спонукають молоді сім'ї до свідомої відмови від материнства та батьківства.

Викладення основного матеріалу. Висвітлення певних аспектів досліджуваної проблеми знаходимо у працях А. Будафенко, В. Кудіна, Я. Мізай, С. Петрова, Т. Печончик, Н. Попенова, Т. Потапова, І. Проскура, А. Шаповал [3,4,5,6,7,8]. Звертаючись до термінологічного обґрунтування ідеології, знаходимо пояснення чайлд-фрі (англ. childfree), що значить вільний від дітей та (англ. childless by choice) – добровільна бездітність, тобто відсутність дітей та свідоме небажання їх мати.

Витоки ідеології чайлд-фрі знаходимо в 70-х р. ХХ ст., коли у США з'явилась Національна організація не-батьків (National Organization for Non-Parents), а в Канаді - соціальна спільнота NoKidding! Відтоді позиція свідомої відмови від батьківства знайшла чимало прихильників у всьому світі. [7]. Популярності ця течія набула в 1990-х роках минулого століття, коли у штаті Каліфорнія шкільна вчителька Леслі Лафайет створила громадську мережу ChildFree Network (CFN), що вже невдовзі налічувала 33 відділення з 5 тисячами учасників по всій країні.

У наукових посібниках з психології сім'ї виділяють значну кількість класифікацій сімей за різноманітними ознаками. Серед них, для нашого дослідження, є важливою класифікація сімей за демографічною ознакою: багатодітна, середньодітна, малодітна, бездітна та подружня. У сучасних умовах функціонування української сім'ї все більшого поширення набувають малодітні та подружні сім'ї.

За статистикою 80% чайлд-фрі мають вищу освіту, 70% люблять свою роботу, у більшості з них матеріальний прибуток вище середнього, кожен другий чайлд-фрі має цікаве хобі. Дві третини у злагоді живуть довгі роки після весілля, коли у традиційній сім'ї, де є діти, подружжя часто сперечається через нестачу вільного часу. Така група людей часто викликає засудження з боку суспільства, їх називають егоїстами, інфантильними

особами, які живуть лише для себе. Хоча мати дітей чи ні, особистий вибір кожного, і його потрібно поважати. Людину неможливо до чогось змусити, у даному випадку - мати сім'ю та дітей [1].

Психологи називають нову ідеологію «хворобою постіндустріальних країн», яка в майбутньому буде тільки розвиватися.

Ще одна причина - «криза достатку». Ніколи раніше жінка не мала можливості самостійно вирішувати, коли їй вагітніти, та й взагалі, чи робити це в принципі. Ніколи раніше жінка не була настільки вільна соціально: суспільство стає все більш толерантним до всіх можливих проявів «вільного вибору». І якщо раніше бездітна (навіть з природних причин) жінка беззастережно піддавалася якщо не остракізму, то у всякому разі була приречена на звинувачення в неповноцінності, то тепер картина змінилася, і добровільна відмова від дітонародження, в певних колах, вважається ознакою прогресивного мислення [8].

Майже півмільйона українців взагалі не бажають мати дітей, - стверджують соціологи. Більшість з них - потенційні чайлд-фрі. Вітчизняних дослідників вразило те, що сьогодні кожен п'ятий українець позитивно ставиться до небажання людей мати дітей. Рух свідомо бездітних йде у розріз із традиціями українського народу: образ матері в традиції описаний й оспіваний, є природним бажанням жінки мати дітей, віддавати дітям своє тепло й турботу. Культурою українського народу передбачено, що ті жінки, котрі не можуть мати дітей, намагаються усиновити (удочерити) інших дітей і таким чином реалізувати проблему материнства. Чайлд-фрі руйнує культурні та соціальні стереотипи [7].

Таким чином, систематизувавши та проаналізувавши основні аспекти досліджуваного феномену, є доцільним представити результати нашого опитування. У дослідженні взяли участь 100 респондентів віком від 15 до 23 років (старшокласники Кропивницької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №4 та студенти ЦДПУ імені Володимира Винниченка освітнього рівня бакалавр спеціальності «Психологія»). Результати дослідження виявились неоднозначними. Так, наприклад на питання «Що таке сім'я?»

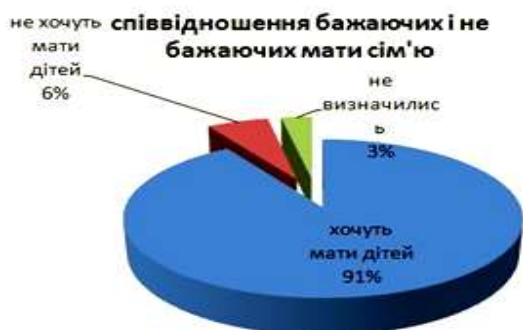

Рис. 1. Співвідношення між традиційними поглядами на сім'ю та ідеологією чайлд-фрі

найтипівішими були відповіді : «Тато, мама, я». На питання: « Чи хочете ви мати дітей?» 91% відповіли « так», 6% - «не знаю», 3%- « ні». Причини відмови від батьківства здебільшого зумовлені віковими особливостями, недостатнім усвідомленням, адже підлітки 15 років ще особливо не замислювались над цим питанням, в той час як для старших студентів проблема є достатньо актуальною, оскільки деякі з них вже є одруженими/заміжними і

мають дітей. Можна зробити висновок, що погляди респондентів, є дотатньо традиційними.

Серед старшокласників негативних відповідей більше, тоді як серед студентів - майже відсутні. Результати опитування дозволили простежити бездітність не тільки як свідомий вибір, а й як вікові зміни у поглядах опитаних. Більшість респондентів вважають неповну сім'ю неповноцінною, але є досить толерантними до такого вибору способу життя. «Повна сім'я- це коли у подружжя є діти», - відповідають респонденти. Згідно з відповідями, на рішення мати дітей впливають матеріальні (18%), соціальні фактори (соціальне оточення осуджує 17-річних батьків, в той час як на 23-річних тиснуть зовнішні чинники, що потрібно вже подумати про власну сім'ю) (27%). Нерідко зустрічаються відповіді: «Нічого не впливає на рішення мати дітей (55%)».

Чинники які можуть вплинути на бажання завести дитину

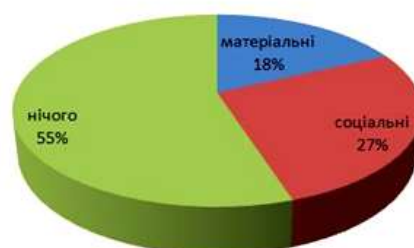

Рис. 2. Основні чинники, що впливають на бажання мати дітей

Висновки. Оскільки, свідомо бездітність – це принципове небажання мати дітей, незважаючи на таку можливість (тобто, не йдеться про людей, які безплідні, відкладають народження дітей на пізніший термін або не мають твердої позиції в цьому питанні). Константою всього вище наведеного є те, що в усьому світі спостерігається криза інституту сім'ї, яка не завжди залежить від рівня розвитку економіки. Отже, соціально-психологічною основою поширення ідеології чайлд-фрі є егоїзм і страх перед відповідальністю.

Література:

1. Будафенко А. Чайлдфрі - щасливі чи самоствердженні егоїсти? URL: [http:// rakurs. govno. ua/ info. php? id= 9903](http://rakurs.govno.ua/info.php?id=9903) (дата звернення: 10.05.2021).
2. Кудіна В. Чайлдфрі - вільні від дітей URL: [http:// www. gorod. sp. ua/ news _ 37916. html](http://www.gorod.sp.ua/news_37916.html) (дата звернення: 5.05.2021).
3. Мізай Я. Рух чайлдфрі останнім часом стає все популярнішим і в Україні URL: [http:// 1tv. com. ua/ uk/ news/ 2012/ 03/ 25/ 18468](http://1tv.com.ua/uk/news/2012/03/25/18468) (дата звернення: 10.05.2021).
4. Петрова С.М. Роль школи у формуванні культури здоров'я учнівської молоді та її підготовки до сімейного життя URL: [http:// tme. umo. edu. ua/ docs/ Dod/ 2_ 2010/ petrova. pdf](http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/2_2010/petrova.pdf) (дата звернення: 5.05.2021).
5. Печончик Т. Життя без дітей. Чайлдфрі - егоїсти чи гуманісти? URL: [http:// fri. net. ua/ node/ 6023](http://fri.net.ua/node/6023) (дата звернення: 10.05.2021).

6. Попенова Н. А ми не хочемо, не можемо URL: <http://megasite.in.ua/10056-a-mi-ne-hochemo-ne-hochemo.html> (дата звернення: 7.05.2021).

7. Потапова Т. Життя без дітей: чайлдфрі по-українськи URL: <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=48278> (дата звернення: 11.05.2021).

8. Проскура І. Феномен «чайлд-фрі» як наслідок кризи інституту сім'ї URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/.pdf> (дата звернення: 7.05.2021).

Kovalchuk Alesia Andriivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
graduate student of the Department of General Psychology

ADAPTIBILITY AS AN INDICATOR OF PROFESSIONAL ESTABLISHMENT OF FOREIGN STUDENTS IN UKRAINIAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Постановка проблеми. The professional formation of foreign students in the Ukrainian educational environment causes an increase in interest in the identified problem and forms a request for research on adaptive opportunities and processes that contribute to their adaptation to the educational environment of higher education institutions and students from other countries of the world, and professional development of competitive professionals, which are able to carry out the professional functions and duties, all the best potentials, qualities embedded in the person.

Виклад основного матеріалу. Adaptation can be seen as a process [2] and adaptability, which is the most stable condition of the organism in the new conditions (the result of the adaptation process) [3]. In addition, a foreign student undergoes social, psychological, physiological, biosocial, socio-cultural and other types of adaptation, depending on national and regional characteristics, and in the aggregate make up a single process. Stages of adaptation are entering the student environment, mastering the basic norms of the international team, developing their own style of behavior, forming a positive attitude to the future profession, overcoming the «language barrier», strengthening the sense of academic equality [4].

Unlike adaptation, adaptability is seen as a property, an ability that results from a stable mental adaptation and determines the norm, health, «the set of properties and characteristics necessary for the sustainable existence of a person in a particular environment» [1, с.78-93]; adaptation to all the diversity of life in all conditions. It is also important to differentiate an adaptation as a process and adaptability as a result of this process. Adaptability of the foreign student will be promoted by productivity and mental equilibrium, since the adaptation possibilities of the higher education applicant are stable resistant characteristics of the

individual-typological and personal level of human individuality and provide the ability to successfully adapt to the various requirements of vital activity, psychological plan, directing behavior, qualitative and creative realization of the future professional activity of the foreign student's personality, his desire for self-education and self-organization, self-development and self-affirmation, self-realization and self-actualization as a professional. It is also worth noting that adaptability is a stable property of a foreign student and characterizes his/her ability to internal (intra-personal) and external (behavioral) transformations, restructuring aimed at maintaining or restoring equilibrium relationships of the individual with micro- and macro-social characteristics in changes.

Висновки. Thus, adaptability is a multilevel holistic formation, which includes the ability to consciously regulate the adaptive processes, volitional regulation of behavior and activity of the individual on the path to professional development, the tendency to choose a certain social environment to which the individual adapts, to choose the certain strategies of adaptation in typical social situations and is important for the individual's adapting to life-long activity, longevity, and professional reliability.

References

1. Agadzhanian N. A. (1989). *Adaptation and reserves of the body*. Moscow [in Russian].
2. Berezovin N. A. (2001). Adaptation of students to the university of life: psychological and pedagogical aspects. *Selected Sciences work BSU*, p. 11–25. Minsk. [in Belaruss].
3. Kondratova N. O. (1999). Problems of adaptation of university students: content, forms, psychological specificity. *Psychology*. No. 2, 189–196. [in Ukrainian].
4. Osipenko A. A. (2014). Features of the adaptation process among foreign students in the application of correcting-development program. *Psychiatry, neurology and medical psychology*. Т.1, № 2 (2), 76-81. [in Ukrainian].

Поклад Ірина Миколаївна

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
к. психол. н., провідний науковий співробітник
лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця

РОЗВИТОК Й ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВІДЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ

Постановка проблеми. Історія психологічної думки України пройшла складний шлях свого наукового становлення починаючи з XVII століття й до сьогодні. Враховуючи те, що розвиток вітчизняної психології тісно пов'язаний з суспільно-політичними процесами, що відбувалися на її теренах, можна зазначити, що на сучасному етапі її розвитку українська психологія

переживає складний період пошуку теоретичних моделей та методологічних розробок, що відповідатимуть на запити суспільства. Тому розвиток й ефективне використання психолого-педагогічних здобутків вітчизняних вчених, переосмислені сучасними науковцями, «дають можливість обрати правильний вектор у розумінні багатоголосся сучасної психологічної парадигми» [1, С.5].

Викладення основного матеріалу. Восени 2020 року Інститут психології імені Г.С. Костюка відмічав 75-річчя від дня свого створення. Ініціатором, засновником та багаторічним його директором (протягом майже 27 років) був талановитий вчений психолого-педагогічної науки України, професор Григорій Силович Костюк. Розроблена ним Програма науково-дослідної роботи Інституту (яка була покладена в основу діяльності закладу) та блискучі організаційні й адміністративні здібності вченого, сприяли появі цього «важливого осередку психологічної думки, кузні психологічних кадрів, центрі координації наукової діяльності українських психологів» (Балл Г.О., 2002).

Сьогодні є привід розповісти про учня і колегу теоретика сучасної української наукової школи Г.С. Костюка, Губка Олексія Тимофійовича – яскраву особистість вченого-дослідника, педагога, культуролога, який продовжував розвивати положення, думки та ідеї вченого «другого свого батька і наставника, душепастиря, духовника» (Губко О.Т., 2000).

Олексій Тимофійович Губко (28.11.1928–22.05.2013) видатний український психолог, один з організаторів науки і освіти України, доктор психологічних наук, філософ, історик, етнограф, лінгвіст, перекладач, громадський діяч відомий не тільки в Україні, а й за її межами. Сучасники називали його людиною енциклопедичних знань, праці та обов'язку [2].

Діапазон наукової діяльності вченого був надзвичайно широким. Його виключні здібності проявлялись як в гуманітарних науках – психологія, філософія, педагогіка, історія, логіка, соціологія, література (художня та публіцистична), журналістика, етика, культура так і в медико-біологічних – фізіологія, медицина, диференційна психологія, психофізіологія, психотерапія тощо.

О.Т. Губко залишив величезну наукову спадщину з проблем зоопсихології, типологічних особливостей вищої нервової діяльності, питань типів нервової системи та темпераменту, українознавства, історії української психологічної думки та української культури (козацьку педагогіку). Про це яскраво свідчить бібліографія його наукових праць, яка сягає понад 600 найменувань. Ці знання вченого використовуються і до сьогодні в різних галузях гуманітарної науки: психології, педагогіці, культурології та ін.

Як вже зазначалось, наукові дослідження О.Т. Губка торкалися багатьох галузей психології та суміжних наук – фізіології, медицини, психофізіології педагогіки, історії, культури. Він є автором 5 індивідуальних монографій та 7 монографій і навчальних посібників у співавторстві, більш ніж 600 наукових статей та 30 книжок у галузі історії психології, педагогіки,

етнопсихології, етнопедагогіки, культурології. Також О.Т. Губко визнаний і авторитетний дослідник у царині розробок української психологічної термінології: починаючи з 50-х років минулого століття він брав активну участь у підготовці та виданні психологічних словників та енциклопедій.

Вражає різнобічність наукових зацікавлень дослідника. Його науковий доробок включає роботи з розв'язання питань загальної психології (зокрема методологічні її проблеми), зоопсихології, фізіології вищої нервової діяльності, педагогічної психології, психології творчості, історичної психології, етнопсихології, питання перебудови національної освіти, української мови тощо.

Новаторські за своїм змістом та характером, наповнені продуктивними методологічними положеннями монографічні дослідження та публікації Олексія Тимофійовича Губка («Основи зоопсихології» (2006); «Психологія українського народу» (2003); «Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність» (2007), у співавторстві; «Іван Олексійович Сікорський як учений і експерт у справі Бейліса» (2009)), отримали високу оцінку у фахових наукових виданнях, відгуках громадськості [3], професорсько-викладацької корпорації, студентів, широкого загалу читачів та активно використовуються у сучасному науково-педагогічному процесі навчальних закладів України та зарубіжжя.

Все своє життя О.Т. Губко активно виступав як популяризатор науки, член редколегій журналів різних наукових товариств, публіцист-журналіст, літератор, літературний критик і літературознавець, суспільно-громадський діяч.

Помер видатний українській психолог у Києві на 84-му році життя, залишивши велику наукову спадщину, яку слід ще вивчати та більш активно вводити в науковий обіг нашої науки.

Література:

1. Маслюк А.М. Психологічна думка української діаспори ХХ століття: монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2019. 492 с.
2. Панченко П., Шпак О. Надійний помічник для наставника. *Освіта*. 2008. 13–20 серп. (№ 31). С. 6–7.
3. Савва (Дуботок Б.) «Українська козацька педагогіка» Юрія Руденка та Олексія Губка. *Рада козацька*. 2009. Лют. (№ 2). С. 8–9.

РОЗДІЛ II.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ГУМАНІСТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ ПРОБЛЕМ БУТТЯ ОСОБИСТОСТІ В СВІТІ

Бугайова Наталія Михайлівна

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
PhD, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії загальної психології
та історії психології ім. В.А. Роменця
Президент «Міжнародної асоціації незалежних експертів медіапростору»
МАНЕМ)

ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СИНТЕЗОВАНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Зміни які відбуваються завдяки розвитку НТІ, все більше порушують уяву про наш світ та нашу реальність. Ми тисячоліття жили з уявою, що реальність та простір єдині, але тепер ми розуміємо, що це не так. З розвитком інформаційних технологій все змінилось і зараз ми не можемо не визнати того, що живемо в світі, який настільки швидко трансформується, що навіть людина не завжди встигає зрозуміти у якій реальності вона знаходиться та навіть з ким спілкується. Але почнемо з реальності, чи більш правильно буде сказати з реальностей.

Викладення основного матеріалу. На даний час відомі наступні види реальностей:

1. Об'єктивна реальність або "Реальна реальність" (real reality – RR) – яка представляє собою звичний нам фізичний світ.

2. Віртуальна реальність (virtual reality – VR) – штучно створене кіберсередовище, в яке занурюється користувач, досліджуючи його і взаємодіючи з ним.

3. Змішана реальність або гібридна реальність (mixed reality – MR), що об'єднує об'єктивну і віртуальну реальності дозволяючи фізичним і цифровим об'єктам взаємодіяти в реальному часі.

а). Доповнена реальність (augmented reality – AR), добудовує образ фізичного світу цифровими об'єктами або елементами віртуальної, змодельованої реальності. Доповнена реальність з'явилася в 50-х роках ХХ століття і використовувалась для військових розробок при проектуванні на лобове скло винищувача або гермошлему показань приладів з метою збільшення швидкості реакції льотчиків при виконанні бойових завдань. Гра Rokemon Go, також є прикладом доповненої реальності. У прямому ефірі телеканалів накладення голографічних картинок сприймаються вже взагалі як щось звичайне.

б). Доповнена віртуальність – (augmented virtuality – AV) – це включення у віртуальну реальність об'єктів або елементів фізичного світу, що дозволяє користувачам взаємодіяти з ними в режимі реального часу.

4). Розширена реальність (extended reality – XR) – це синтез доповненої реальності і технологій віртуальної реальності.

Слід зазначити, що зараз ми розглядаємо інтеграцію користувача у кіберпростір швидше умовно, за допомогою спеціальних пристроїв, що дозволяють створити максимальний ефект занурення в штучне цифрове середовище. Безумовно, розвиток імерсивних технологій (eng. Immersive – занурювати) повного занурення в умовах змішення різних видів реальностей і інтерактивність взаємодії сприятимуть динамічному процесу включення в гіперреалістичне середовище користувача, його психологічної та психофізіологічної систем з метою освоєння певного простору, отримання досвіду і конструювання реальності для відпрацювання навичок управління необхідними процесами.

Можливості кіберпростору і зараз широко використовуються, наприклад для навчання у хірургічних симуляціях, створенні реабілітаційних програм, у творчості, віртуальних мандрівках та музеях, дизайні, будівництві та архітектурі, бізнесі, промисловості, спорті та розвагах (шоу та ігровій індустрії). Нові технології, що стрімко виникають, будуть інтегруватися в сучасне життя і стануть буденним явищем. Інтеграція в змішану реальність дозволить отримувати фактичний досвід, який може застосовуватися в навчанні, медицині, науці, творчості і відкриті для користувачів нові можливості для самовираження, самореалізації, саморозвитку і самовдосконалення.

На нашу думку, різні види реальностей що існують, та які ще будуть з'являтися, у підсумку, зіллються в єдину надреальність, що створить синтез всіх реальностей, диференціювати які буде практично неможливо. При цьому будуть неухильно трансформуватися не тільки особистості користувачів, але і віртуальні особистості, які виникають та широко розвиваються в теперішній час і не будуть мати меж для трансформації.

Віртуальна особистість існує у кіберпросторі та є цифровим інформаційним втіленням реального прототипу, чи ірреальним творінням людини або програми чи системи (маються на увазі нейронні мережі).

Для розуміння представлення цифрової особистості у кіберпросторі ми провели класифікацію типів віртуальних особистостей [1]:

1) Віртуальна особистість може представляти реально існуючу людину і повністю або частково збігатися з реальною особистістю прототипу;

2) Віртуальна особистість може бути людською особистістю частково або повністю сконструйованою користувачем і представляти одну з сторін його реальної або бажаної особистості, якою користувач в реальності не є, але якою хотів би бути;

3) Віртуальна особистість може бути доповненням до реальної особистості, виступаючи в якості розширення її соціального аспекту в кіберпросторі.

4) Віртуальна особистість може бути відтворенням особистості відомої людини, яка раніше існувала або ж взагалі представляти якусь вигадану особу, що не має відношення до реального світу.

5) Віртуальна особистість може бути одиничною і множинною;

6) Віртуальна особистість може створюватися однією людиною або групою користувачів.

7) Віртуальні особистості можуть бути відкритими динамічними, якщо користувач/користувачі продовжують розвивати створену віртуальну особистість або ж закритими статичними, коли будь-яке втручання у віртуальну особистість, що існує, неможливо через навмисне або випадкове переривання контакту з нею користувача.

8) Віртуальна особистість може існувати автономно і незалежно від свого творця. При цьому не виключений перехід від статичного до динамічного стану в разі отримання доступу до акаунтів, що представляють віртуальну особистість як самого користувача – творця цифрової особистості, так і будь-якої особи, яка отримала до неї доступ і створює власну інтерпретацію цієї особистості.

9) Віртуальна особистість здатна не тільки існувати у віртуальному просторі, але і взаємодіяти з реальними людьми, впливаючи на їх свідомість, думки, емоції та поведінку.

10) Віртуальна особистість може бути створена з метою злочину чи шахрайських дій та керуватись злочинцем або існувати самостійно при цьому продовжуючи діяти у позаправовому полі.

11) Віртуальна особистість може бути пошкоджена чи припинити існування через ненавмисне чи свідоме знищення її реальною людиною, через власні дії віртуальної особистості або через інші причини: руйнівний вплив вірусів або програмні збої.

12) Автоматизація, комп'ютерні програми дозволяють створювати та симулювати активність віртуальної особистості чи клонувати її. При цьому кожний клон особистості може розвиватись окремо та незалежно чи повністю дублювати один одного.

13) Штучний інтелект може створювати не тільки психологічні, біографічні та інші характеристики особистості, але ще й аудіальні та візуальні її складові. При цьому образ такої особистості буде повністю синтезований за допомогою нейромереж та не мати аналогів у реальному світі. Тобто віртуальна особистість буде унікальною.

14) Віртуальні особистості можуть взаємодіяти між собою та створювати власний соціальний простір.

15) Всі типи віртуальних особистостей можуть не тільки репрезентувати своє "Я" в кіберпросторі, а й розвиватися в ньому.

16) Віртуальна особистість не має матеріального тіла і представляє собою цілком цифрове створіння, але у разі можливості перенесення її у матеріальний об'єкт може набути реального втілення.

Віртуальний простір створює умови не тільки для самопрезентації і самовдосконалення особистості та інформаційного обміну але й, може наражати на небезпеку користувачів. Віртуальну особистість можна вкрасти, продати та купити. У даному випадку йдеться про цифрове життя реальної особистості, яке можна придбати у Dark Web. Це буде повний набір цифрових даних про людину – паролі до електронної пошти і акаунтів в соціальних мережах (навіть її аватарів та штучно створених особистостей), реквізити платіжних карт і рахунків, віддалений доступ до персональних комп'ютерів, повний список відвідуваних сайтів тощо. Тому правила психологічної кібербезпеки є дуже важливими та актуальними.

Також значущими є такі характеристики віртуальної особистості як межі її існування та спрямованість розвитку.

На розвиток особистості впливають:

- удосконалення інформаційно-комунікаційних пристроїв;
- стрімкий розвиток цифрових технологій широкого застосування;
- уніфікація і глобалізація суспільства;
- ускладнення віртуальної реальності;
- виникнення інформаційного середовища взаємодії віртуальних особистостей, що не є аватарами реально існуючих живих людей, які ними керують;
- розмаїття й розширення можливостей різних видів реальності та їх синтез;
- розвиток медичних технологій, що дозволять людині не тільки відновлювати втрачені функції (у тому числі і психічні), але й дадуть можливість удосконалення людини (біонічне протезування, чіпування, тощо).

Цифрові технології дають можливість людям з обмеженнями знову вести повноцінне життя: нейропротезування дозволяє людям, що втратили можливість бачити, чи чути, отримати кібернетичний зір і слух [4] біонічне протезування дає можливість нормально функціонувати, екзопротези – рухатися тим, хто паралізований.

Кібернетичні протези не тільки замінять втрачені кінцівки, але і перевершують їх можливості. Так наприклад механічна кисть обертається на 360 градусів. Штучні очі дозволять бачити на мільйони кольорів більше, ніж звичайні і в будь-якому діапазоні. Слухові імпланти дадуть можливість чути те, що не здатні чути людські вуха. Чіпи, вбудовані в кору головного мозку створять прямий інтерфейс між технікою і людиною, зробивши непотрібними пульти дистанційного керування і дозволять керувати цифровими пристроями силою думки. Це неминуче приведе до змін розвитку особистості та її самосприйняття.

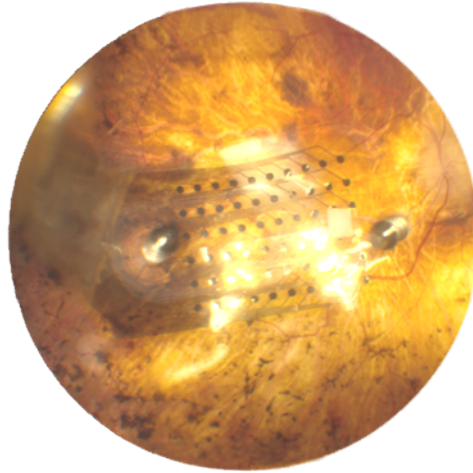

Рис.1. Чіп на поверхні сітківки

Існує так звана індустрія Death tech, яка запропонувала збереження особистості людини на цифрових носіях таким чином, щоб копія змогла поводити себе, розмовляти, реагувати, мислити та спілкуватись, як справжня людина, що померла. Безумовно, особистість померлої людини відтворюється завдяки інформації, яка була зібрана на фактах її справжнього життя. Фотографії, аудіозаписи, відеофайли, щоденники, листування в пошті та чатах, соціальних мережах і, взагалі, будь-який реальний чи цифровий слід, який залишає після себе людина. При цьому варіанти втілення померлого можуть бути різними, чи у вигляді віртуального образу, чи, наприклад, на основі чат-бота. Ідея полягає в тому, щоб наповнити чат-бота на базі штучного інтелекту різноманітною інформацією про особистість. Чим більше буде таких слідів, тим краще, включаючи всілякі джерела, додаткові файли, тощо.

У корейки Чжан Джі-Сон у 2012 році від рідкісного захворювання померла 7-річна донька Найон. Південнокорейська компанія Viv Studio, використавши сучасні цифрові технології організувала зустріч матері з її померлою дитиною у віртуальній реальності. І у 2016 році Чжан Джі-Сон знову змогла побачитись з Найон, прогулятись з нею в їх улюбленому парку і, навіть, відсвяткувати її день народження. Завдяки окулярам віртуальної реальності та спеціальним сенсорним рукавичкам мати навіть могла доторкнутись до своєї дитини [3].

Стрімкий розвиток цифрових технологій дає можливості для розвитку такого напрямку, як перенесення людської особистості в цифровий формат, що зробить можливим збереження вихідної свідомості і пам'яті донора у вигляді програмного забезпечення з можливістю його подальшого завантаження у віртуальну реальність або новий біологічний чи кібернетичний об'єкт. Проблемою при цьому буде стабільність цифрової особистості в нових формах і умовах існування цифрового безсмертя.

Рис.2. Зустріч Чжан Джі-Сон з Найон у віртуально створеній реальності

Будуть неминуче виникати питання технічного характеру (цифрові збої, віруси, живлення і стабільність системи, в яку буде інтегруватися цифрова особистість) етичного і юридичного характеру (кіберзлочинність, покарання, переривання існування особистості – delete, тобто цифрова смерть).

Якщо людство отримає можливість перезаписувати особистість і інсталювати її клони в нові фізичні тіла, чи це буде етичним по відношенню до вихідного оригіналу особистості і його близьких? Адже якщо можна буде записати особистість в мозок біологічного або цифрового клону, не означає це, що можна створити більше однієї копії оригіналу? Відомий японський робототехнік Хироси Исигуро – професор Осацького університету, якого включили у список ста геніїв, що нині живуть, робить андроїдів, максимально наближених до реальних людей. Так ще у 2009 році він створив робота Geminoid HI-1, який повністю повторює вигляд свого творця. Завдяки реалізованій в андроїді інтерактивній концепції керування, андроїд замінює Хироси Исигуро на викладацькій роботі, замінюючи його під час лекцій в університеті Осаки [2].

До яких змін особистості і соціуму приведуть кібернізація і вдосконалення людини і якими будуть перспективи цифрового безсмертя особистості, це питання часу, але безумовно особистість адаптується, трансформується та буде змінюватись в нових умовах існування світу.

На зміни умов розвитку і формування особистості чинять вплив: розвиток цифрових технологій, медицини та кібернізація. Вдосконалення людини призведе до того, що поняття про особистість вийде за рамки її біологічного носія.

Рис.3. Хіросі Ісигуро (з ліва) та Geminoid HI-1

Висновки. Поступове зближення та взаємопроникнення усіх видів реальності створить синтезовану надреальність, яка буде мати свої закони та правила. Існування синтезованої надреальності та особливості взаємодії особистостей в новому соціальному просторі, створять умови для трансформації людської особистості та виникненню її нових типів. Ці зміни відкриють необмежені можливості для розвитку та самореалізації особистості у всіх її багатогранних проявах.

Література:

1. Бугайова Н.М. Основні тенденції розвитку поняття "особистість" у психології XXI століття. Генеза поняття «Особистість» в українській психологічній науці: монографія / [В.В.Турбан, Л.З.Сердюк, В.В.Бушанський, В.В.Москаленко, Ж.М.Маценко, Н.М Бугайова та ін.]: за редакцією В.В. Турбан. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. с.178, С.139-155.

2. Get your own robotic doppelganger. Robotics. By Darren Quick. New Atlas December 17, 2009 URL: <https://newatlas.com/robotic-doppelganger/13622/> (дата звернення: 17.05.2021).

3. Korean TV show uses virtual reality to 'reunite' sorrow stricken mother with her seven-year-old daughter who died in 2016. Daily Mail Published: 22:45 BST, 10 February 2020 | Updated: 17:20 BST, 11 February 2020. URL: <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-7988645/TV-uses-virtual-reality-reunite-mother-7-year-old-daughter-died-2016.html> (дата звернення: 17.05.2021).

4. カテゴリ : 人工視覚 假肢 (The present state of development of visual prosthesis)/ 人工視覚の開発状況. ポルシェ旅行記 (livedoor), April 07, 2017. URL: http://japaneserver.livedoor.blog/archives/cat_87624.html (дата звернення: 17.05.2021).

Кізь Ольга Богданівна
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
к. психол. н., доцент кафедри психології

РИЗИКИ ГЕНДЕРНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ ЕГАЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення постає необхідність створення сприятливих умов для становлення егалітарної особистості, попередження ризиків гендерної депривації в соціумі у контексті всестороннього аналізу умов депривування, чинників, наслідків перебування особистості у цих умовах і шляхів її соціально-психологічного супроводу у процесі самоутвердження в приватному і публічному просторі. Важливо здійснювати систематичний моніторинг та оперувати індикаторами виявлення гендерної депривації в різних сферах суспільного буття задля попередження депривування суб'єктів та створення недискримінаційного за статтю середовища, сприятливого для збереження внутрішніх ресурсів особистості, її психологічного благополуччя, формування життєздатності і життєстійкості, рефлексивного і проєктуючого ставлення до самоосвіти із постановкою цілей саморозвитку і самореалізації без жодних обмежень за ознакою статі.

Будь-які позбавлення, як фізіологічного, так і соціального чи ментального плану, з якими стикається людина упродовж життя, накладають відбиток на психологічні, психічні і соціальні параметри її функціонування. З огляду на це, глибокого аналізу потребують чинники, які здійснюють депривуючий вплив на особистість у формах неоднакового ставлення, утисків, позбавлень, обмежень, виключень або надання переваг, прихованих або відкритих проявів дискримінації, сексизму, будь-яких виявів гендерно-обумовленого насильства, сфокусованих на особистості тієї чи іншої статі. Фактично, йдеться про один із видів соціальної депривації – гендерну депривацію, яку доцільно досліджувати на усіх рівнях (макросоціальному, міжгруповій взаємодії, міжособистісних відносин, інтраіндивідуальному) та прицільно на усіх етапах її соціогенезу під впливом різних агентів гендерної соціалізації особистості [2]. Чинниками гендерної депривації є розгалужена система різнобічних ускладнень життєвого простору особистості та позбавлення її можливостей для повноцінного й повномірною особистісного і професійного розвитку через ослаблення її внутрішніх психологічних ресурсів і створення зовнішніх перешкод для життєздійснення та самоактуалізації.

Виокремлюється проблемне поле дослідження феномену гендерної депривації з такими основними складниками соціо-психологічної реальності: соціальні структури, міжгрупова, міжособистісна взаємодія і внутрішній суб'єктивний світ індивіда. Недостатня дослідженість ризиків гендерної

депривації на шляху становлення егалітарної особистості у психологічній науці та практиці, соціальна затребуваність культивування паритетності статей як важливої умови успішного самоздійснення особистості у професійній сфері та особистому житті зумовили вибір заявленої теми.

Викладення основного матеріалу. Гендерні відносини в суспільстві є реальними практиками і моделями міжстатевої взаємодії, що детерміновані гендерними уявленнями, упередженнями, стереотипами, настановами, відображеними в свідомості і самосвідомості суб'єктів. Гендерні упередження є соціальними настановами з негативним і спотвореним змістом, що деструктивно відбиваються на їхніх носіях та справляють депривуючий вплив на оточуючих. Предметом аналізу виступають три складники: когнітивний (безпідставно тенденційні, ірраціональні думки щодо чоловіків/жінок, хлопчиків/дівчаток та їхньої здатності бути успішними/неуспішними у тій чи іншій сфері), афективний (неприйняття, недооцінка, негативні почуття по відношенню до однієї зі статей) та поведінковий (реальні дискримінаційні поведінкові практики щодо людини чи групи осіб певної статі). Для гендерних упереджень характерна множинна детермінація, тому доцільно враховувати історичні, культурні, соціально-економічні, соціально-психологічні і психологічні детермінанти їх виникнення.

Чинниками гендерної депривації розглядаємо гендерні стереотипи, які є важливим соціально-психологічним механізмом передачі знань про те, якими «повинні бути» чоловіки та жінки і транслують усталені для певної спільноти норми і судження про психологію жінок та чоловіків, мотиви і потреби їхньої поведінки. Як наголошують Т. Говорун та О. Кікінежді, гендерні стереотипи залишаються найконсервативнішими схемами поведінки і слугують психологічними механізмами захисту для виправдання орієнтацій на традиційні (патріархальні) моделі. Негативна роль стереотипів проявляється в гальмуванні процесів демократизації взаємин статей, у стійкості психологічних перешкод на шляху до вирівнювання їхніх прав і можливостей. Гендерні стереотипи блокують здатність адекватного і всебічного пізнання особистості, деструктивно позначаються на взаємостосунках з соціальним оточенням, обмежують здатність задоволення вищих психічних потреб у міжстатевій інтеракції [1; 3].

Депривуючий вплив на особистість здійснює дискримінація за статевою ознакою, під якою розуміють дії, спрямовані на звуження у правах і свободах особи тієї чи іншої статі або її обмеження у можливостях користування ними. Гендерна дискримінація може бути як прихованою (обмеження у правах і можливостях особистості реально зумовлені статевою належністю, але офіційно озвучуються інші причини), так і відкритою (офіційним і реальним мотивом дискримінації є статева належність особи). Інформацію про гендерну модель світу зростаюча особистість черпає від усіх агентів гендерної соціалізації, які почасти закладають фундамент для

гендерної нерівності через підтримку гендерних стереотипів у побудові сімейного життя, освітній ланці, професійній сфері, суспільно-політичному житті тощо.

Потужній депривуючий вплив на становлення особистості справляє сексизм – ідеологія, яка виправдовує і прагне довести вищість та панування однієї статі над іншою у різних сферах суспільного буття. У сучасному гендерному дискурсі під сексизмом розуміють будь-який акт, жест, візуальний образ, дії чи поведінку, засновані на ідеї неповноцінності особи через її статеву приналежність і спрямовані на образу гідності, обмеження прав, спричинення фізичної, сексуальної, психологічної, соціально-економічної шкоди чи страждань, створення середовища залякування, ворожості, приниження та заподіяння шкоди, утвердження домінування однієї статі над іншою.

Егалітарна особистість формується під впливом як зовнішніх чинників (включеність у соціальне, професійне, економічне, громадське життя, що є показником позитивного її функціонування), так і внутрішніх (формуванням особистісних якостей та егалітарного світосприйняття). Провідна роль серед них належить процесу формування ціннісних орієнтацій людини, розвитку гендерної свідомості та самосвідомості як ключових характеристик зрілої особистості [6]. С. Максименко наголошує, що розробка положень соціокультурного становлення індивідуальності передбачає моделювання та відтворення «в особливих умовах» гендерної поведінки, що може бути ключем для з'ясування змістово-семантичних і функціональних параметрів її генези та структури розвитку [4].

О. Кікінежді розглядає егалітарну особистість як суб'єкта самотворчості, відкрити, самодостатню, гендерно компетентну особистість, яка сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей у особистісному і професійному життєздійсненні, вірить у власний потенціал, орієнтована на самоактуалізацію та позитивне соціальне функціонування [2, С. 15). На нашу думку, це – вільна і духовно багата особистість, якій притаманна потреба в саморозвитку і самовдосконаленні, егалітарний світогляд, особистісні характеристики та соціальні виміри, що проєктуються в уявленнях про світ і про себе та у сукупності відображаються у її психологічному благополуччі.

Егалітарна особистість цілком підпадає під визначення постмодерної особистості, яка, на думку Т. Титаренко, «відчуває зачарування іншістю, інакшістю, оскільки жорстке поняття норми зникає, і особистість готова прийняти не лише власну своєрідність, а й своєрідність іншого, не схожого на неї індивіда. Вона погоджується з правом кожного бути інакшим, по-своєму розуміти сенс життя, щастя, благополуччя» [5, С. 365].

Егалітарна особистість є автономною, незалежною, вільною. Автономність є складовою її цілісності і має прояв позитивної «незалежності для» на відміну від негативної «незалежності від». Егалітарній особистості притаманна активна життєва позиція, психологічна гнучкість, інтернальний локус контролю, рефлексивні уміння, розширена

часова перспектива, нонконформізм, самоповага, толерантність тощо. Вона спроможна активно діяти у суспільній системі і перетворювати світ, не підкорятися обставинам, відчувати суб'єктивне соціальне благополуччя та бути задоволеною життям.

Характерною рисою егалітарної особистості є асертивність як інтегративна здатність бути незалежною, упевненою у своїх можливостях, мотивованою на успіх у діяльності, що вивляється у здатності відстоювати власну точку зору, аргументовано висловлювати свої вимоги, демонструвати гідну і водночас неагресивну поведінку, спроможності реалізовувати особистісні прагнення, позитивній оцінці власних компетентностей для досягнення значущих життєвих цілей, активності і дипломатичності у налагодженні міжособистісних контактів.

Висновки. Становлення егалітарної особистості відбувається за рахунок процесів самоусвідомлення, саморозвитку, самовдосконалення та самоактуалізації свого внутрішнього світу і свого Я через сприйняття зовнішнього світу. Рушійною силою механізму формування егалітарної особистості є її потреба в свідомому існуванні через реалізацію партнерських відносин з опорою на особисту мораль у процесі відповідального цілеутворення та досягнення мети. Соціально-психологічними чинниками, що детермінують розвиток егалітарної особистості, є мотивація самоствердження, домінуючі егалітарні ціннісні орієнтації, гармонійний розвиток особистісних властивостей, відсутність перепон у формі будь-яких чинників гендерної депривації, дотримання паритетних умов і створення рівних можливостей для її особистісної самореалізації.

Література:

1. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92-117.
2. Кізь О. Психолого-педагогічні та соціальні виміри гендерної депривації в освіті. Humanitarium. Переяслав; Ніжин: Лисенко М. М., 2020. Том. 43, вип. 1 : Психологія. С. 51–66.
3. Кікінезді О. Становлення егалітарної особистості майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології. Humanitarium. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) ; Ніжин (Чернігів. обл.) : Лисенко М. М., 2019. Том. 43, Вип. 1 : Психологія. С. 7-22.
4. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ: ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
5. Титаренко Т. Завданнєві технології оптимізації особистісного самоздійснення. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: наук. моногр. / Т. М. Титаренко та ін. ; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. С. 357-368.
6. Kikinezhdі O. M., Kiz O. B. Vasylykevych Ia. Z. The problem of professional development of future teacher in the context of the egalitarian

paradigm. Professional competency of modern specialist: means of formation, development and improvement: monograph. Warsaw: BMT Eridia Sp .z o.o., 2018. P. 351-364.

Груць Галина Михайлівна

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти

ФОРМУВАННЯ СВИТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми. В освітньому просторі є свій простір – час, у центрі якого перебуває людина, яка зростає, особистість, яка формується і розвивається. Шлях до самопізнання надскладний. Але саме педагоги значною мірою полегшують процес становлення «Я», осягнення сенсу життя особистістю кожного студента. Завдання викладачів сьогодні – створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, що визначають потенційну можливість до стійкої життєдіяльності у сучасному світі, який характеризується зростанням темпів виробництва, інтенсифікацією та формалізацією комунікативних зв'язків, технологізацією майже всіх ланок життя. У таких умовах досить високим є ризик знецінення особистісних аспектів у діяльності, втрати людської індивідуальності, ігнорування внутрішніх орієнтирів особистості, які окреслюють її поведінкову модель і ставлення до дійсності. Випускникам вишів необхідно не тільки адаптуватися в сучасних умовах життя, а й розвиватися, перебудовуватись відповідно до мінливого соціуму.

Викладення основного матеріалу. Процес формування світоглядної культури студентів потребує сьогодні нового осмислення. Багато теоретиків у своїх роботах висвітлювали ці питання: (В. Андрущенко, І. Зязюн, С. Іконнікова, Н. Крилова, Н. Киященко, М. Реріх, Л. Рувінський, О. Рудницька, В. Федотова, Ю. Хайрулліна, Г. Шевченко та ін.). Але проблем і суперечностей існує чимало. Тому не тільки на заняттях професійного спрямування, але й парах гуманітарного циклу, передовсім психолого-педагогічного, обов'язковим є формування емоційно-ціннісного компонента світоглядної культури. Найперше, це виховання духовно-моральних й етичних цінностей, особистої відповідальності, почуття обов'язку, опертя на традицієву і звичаєву культуру тощо. Тому завдання викладачів вищої школи сьогодні – створення умов для розвитку інтелекту, емоцій, волі студентів. Під час вивчення педагогічних дисциплін, зміст і спрямованість яких забезпечують ефективність розвитку світоглядної культури студентів, ми зважаємо на такі умови:

□ «організаційно-педагогічні (одухотвореність, одуховленість, олюднення, обоження навчального процесу; створення емпатійного

морально-психологічного клімату в студентському колективі; педагогічна підтримка й захист кожного студента; естетизація освітнього середовища);

□ психолого-педагогічні (розуміння освітнього процесу як особистісно орієнтованого; розвиток професійних здібностей і талантів студентів; формування позитивної Я-концепції з метою самореалізації; педагогічна допомога студентам у набутті особистісних і професійних умінь та навичок задля досягнення мистецтва бути й жити);

□ культурологічні (створення культурно-емоційного поля на заняттях; розвиток загальнолюдських та національних вартостей; прищеплення студентам навичок правильного життєвого вибору, ціннісних орієнтирів, позитивного ідеалу)» [1, с. 69].

Формування світоглядної культури студентів – це формування цілісної системи поглядів, оцінок і образів, уявлень про місце людини у світі. Як правильно сформулювати ставлення людини до самої себе і до навколишнього середовища? Як домогтися, щоб ціннісні орієнтири студентів відповідали запитам сучасного світу? Основне завдання предметів курсу «Педагогіка» – стати інструментом соціалізації молоді в сучасному полікультурному суспільстві, навчити молоду людину сприймати власну культуру, розвинути у студентів навчальні, комунікативні та загальні інтелектуальні навички. Адже в освітньому процесі дуже важливо, як студент навчається, як застосовує отримані знання на практиці. Наявність високого рівня компетентності – це здатність пояснити явища на основі їх моделей, проаналізувати результати раніше проведених досліджень. Які ж проблеми виникають сьогодні? Низька мовна культура студентів, невміння будувати діалогову мову, правильно й грамотно висловлювати свої думки, невміння працювати з інформаційними джерелами, низька сформованість мислительних операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, зіставлення, порівняння тощо) призводять до того, що спотворюються переконання, життєві принципи, ідеали молодої людини. Для життєвого успіху потрібна соціальна мобільність, здатність знаходити вихід із кризових ситуацій, оберігати своє «я». Яка ж роль педагога у цьому? Це насамперед роль помічника, консультанта, тьютора, фасилітатора. Ось чому дуже важливо для викладачів створити умови щодо оволодіння комплексом компетенцій, які створюють потенційні можливості до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного глобалізованого світу.

Ми вважаємо, що формування світоглядної культури молодої людини можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів: на першому – відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими людина послуговувалася досі (тому власний досвід життєдіяльності постає в ролі важливого джерела ціннісних орієнтирів). На другому етапі засвоєння цінностей відбувається не лише шляхом створення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через ЗМІ. Основа третього етапу – діяльність, яка виражається через особистісні внутрішні ставлення до об'єктивних умов власного життя.

Тому одним із головних напрямків нашої роботи при викладанні дисциплін педагогічного циклу є формування у студентів на базі певної системи засвоєних знань про освітній процес умінь і навичок повноцінно й грамотно користуватися ними на практиці, підвищувати особисту інкорпорацію студентів у творчість. Взаємодія студентів з педагогом дозволяє не тільки актуалізувати наявні внутрішні потенціали, а й заповнювати їх у структурному, змістовому, ціннісно-смісловому планах.

Задля цього на семінарських та лабораторних заняттях ми використовуємо інтерактивні технології, ділові навчально-педагогічні ігри, тренінги, імітаційне моделювання задля створення адекватної життєвої ситуації, метод інтелект-карт (зазвичай використовуємо його при повторенні, узагальненні знань), метод-прес (формує уміння максимально згортати інформацію), розв'язання складних психолого-педагогічних задач і ситуацій; проводимо заняття у формі круглих столів, дебатів, ажурної пилки, багатомірної матриці, веббінгу, лабіринту дій, динамічних пар, презентацій, захисту проектів (характерною особливістю проектної діяльності є самостійний пошук необхідної інформації, її творче перетворення у матеріальний продукт); створюємо умови для виникнення духовних станів і почуттів, використовуємо мультимедійні засоби, музику, живопис, поезії, тексти літературних творів, відео з ютубу і т. ін. Загальновідомо, що найвищий рівень асоціативного мислення – творчість. Ось чому студентам пропонуються завдання творчого характеру: написання есе, сенканів, міні-творів, рецензій, анотацій, створення відеороликів, самопрезентацій. Варто зазначити, що такі методи і форми проведення занять допомагають студентам рефлексувати. При цьому відбувається групове розв'язання проблем, створюється особиста «формула успіху», розширюється світогляд.

Традиційними в системі роботи є екскурсії зі студентами в музеї міста (Тернопільський обласний краєзнавчий музей, Тернопільський обласний художній музей, Тернопільська художня школа імені Михайла Бойчука, Картинна галерея Тернопільської обласної організації національної спілки художників України). Щорічно студенти-першокурсники проводять самопрезентації на тему «Вузлик розв'язи – себе покажи».

Крім того, на заняттях завжди намагаємося розвивати розумову діяльність студентів через створення емоційної атмосфери, ситуації успіху, позитивного емоційного тону освітнього процесу. При виборі методів, засобів, прийомів навчання реалізуємо такі принципи: системність, наочність, креативність, свідомість, активність, індивідуальний підхід.

Нині освітній процес усе більше пов'язують з діяльнісним підходом у засвоєнні студентами нових знань. А завдання педагога – допомогти кожному студенту повною мірою проявити свої здібності, розвинути ініціативу, самостійність, реалізувати творчий потенціал тощо. Адже сучасний студент повинен володіти такими якостями, як комунікабельність, активність, творча ініціатива, уміння спілкуватися, знаходити компроміси, працювати в команді. Ті, що навчаються сьогодні, відкривають для себе

творчу, дослідницьку діяльність, уміють ставити запитання і здійснювати планомірний пошук відповідей. Вони допитливі, хочуть пізнавати світ, вчать критично мислити.

Висновки. Отож, якщо студенти сьогодні вміють співпереживати, з повагою ставитися до досягнень інших людей, уміють підготувати публічний виступ, ставити запитання, то показники комунікативного особистісного розвитку, формування світоглядної культури у наявності. І нехай для когось отримана професія буде лише першою сходинкою до життєвому успіху, для когось – справою всього життя, важливо, що вони відбулися не тільки, як професіонали, а щоб вони соціалізувалися в цьому світі, знайшли свій шлях, здобули мрію.

Література:

1. Груць Г. Роль гуманітарних дисциплін у формуванні духовної культури студентської молоді. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. Вип. 20, ч. 1. С. 68 – 74.

2. Груць Г. Слово як сакральний символ: педагогічний аспект. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 37. Педагогіка. С. 94 – 104.

3. Хайрулліна Ю. Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз: монографія: Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 235 с.

Зелінська Ярослава Цезарівна

Національний університет біоресурсів і природокористування

к. психол. н.,

доцент кафедри психології

УМОВИ ТА ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Актуальність проблеми творчого розвитку особистості молоді людини на етапі навчання у ВНЗ сьогодні усвідомлюється настільки повно, що є авангардною в усіх державних документах про освіту, виступах осіб, які безпосередньо причетні до розвитку системи національної освіти. Але у вирішенні цієї проблеми існує багато труднощів. По-перше, здатність молоді до творчості не характеризується якоюсь однією конкретною спроможністю, це інтегративна якість особистості, яка відображає її особливу внутрішню структуру – спрямованість, набір певних психічних процесів і тенденцій, характерологічні якості, ціннісно-сміслові вміння. Головною ознакою творчої

особистості традиційно вважаються її творчі якості та здібності, тобто індивідуально-психологічні особливості, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Тому проблема цілісного освітнього впливу, який би забезпечував інтеграцію психосоціальних умов навчання з внутрішньою — творчою структурою особистості є надзвичайна складна для реалізації масового навчання у системі ВНЗ.

Викладення основного матеріалу. У психологічній науці з різних теоретичних позицій досліджено проблеми активізації творчої пошукової активності учнів та студентів (А.М. Алексюк, Л.К. Велитченко, З.Н. Курлянд, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, С.М. Симоненко, А.В. Фурман, О.Я. Чебикін, В.М. Ямницький та ін.), розвитку інтелектуальних і творчих спроможностей особистості (Дж. Гілфорд, В.Д. Дружинін, Г.С. Костюк, Н.С. Лейтес, С.Д. Максименко, О.П. Саннікова, М.Л. Смульсон, О.Б. Хомуленко, Т.М. Яблонська та ін.), становлення творчої особистості (Д.Б. Богоявленська, Л.П. Журавльова, З.С. Карпенко, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, Е.П. Торранс, В.М. Ямницький та ін.), інноваційних моделей проблемного та проблемно-діалогічного навчання (А.В. Брушлинський, Л.К. Велитченко, І.О. Ільницька, І.Я. Лернер, М.І. Махмутов, П.І. Підкасістий, В.І. Подшивалкіна та ін.).

Дослідження особливостей розвитку творчих здібностей особистості (В. І. Андреев, І. С. Волощук, Л. Б. Єрмолаєва-Томіліна, В. О. Моляко, Я. О. Понамарьов) доводять, що їх розвиток відбувається поступово: реалізація можливостей для розвитку одного рівня і тільки потім розвиток здібностей більш високого рівня, тобто відбувається зростання рівня розвитку творчих здібностей від елементарного до більш складного.

За визначенням, запропонованим Б.М. Тепловим, здібності – це складне, особистісне, полікомпонентне, але цілісне утворення, що не зводиться до знань, умінь і навичок. Саме з такого розуміння здібностей, на думку В.О.Моляко, випливає ряд наслідків, які важливі для програми розвитку здібностей: по-перше, розвивати здібності неможливо, не розвиваючи особистість, що означає, необхідність врахування соціальних процесів, які відбуваються у контактній групі. По-друге, навряд чи можна розвивати здібності лише за рахунок розвитку окремих їх компонентів. По-третє, розвивати різні здібності у різних діяльностях на основі творчих мислительних дій та стратегій, які могли б бути перенесені на інші діяльності у відповідності з тенденціями розвитку суб'єкта і оточуючого світу [2:39-40].

Однією з важливих умов розвитку творчих здібностей студентів виступає особистість самого педагога. На це вказував О.Н. Лук, кажучи про те, що «якщо викладач володіє вищими творчими можливостями, то обдаровані учні домагаються блискучих успіхів. Якщо ж викладач сам знаходиться внизу шкали «творчі здібності», успіхи менш здібних учнів виявляються вищими. У цьому випадку яскраво обдаровані учні не розкриваються, не реалізують своїх можливостей» [3:56]. Тому, становлення мотивації творчої активності студентів у великій мірі залежить від особливостей педагогічного впливу, зокрема від способів впровадження інтерактивних технологій

навчання, що дозволяє створити творче навчально-виховне середовище для розкриття й реалізації особистості студента, а також професійного росту викладача. Власне орієнтація викладача на розвиток автономності, заохоченні студентів самим приймати рішення в окремих ситуаціях і нести за нього відповідальність сприяє розвитку внутрішньої, незалежної від соціальних впливів, творчої мотивації.

В.І.Андрєєв [1] підкреслює, що рушійною силою розвитку творчих здібностей особистості є протиріччя: соціально-педагогічні, власне педагогічні, психологічні або особистісні. При цьому соціально-педагогічні протиріччя він розглядає як протиріччя між соціальними процесами і функціонуванням та розвитком педагогічної системи (частини соціальної підсистеми).

Важливу роль у розвитку творчих здібностей відіграють критерії добору навчального матеріалу, які можна сформулювати таким чином: 1) працюючи над поставленим завданням, студенти мають відкривати для себе щось нове, досі їм не відоме. Навчальна новизна такого завдання є важливим стимулом діяльності. Без глибокого інтересу до об'єкта праці неможлива творча діяльність індивіда. Саме інтерес виступає важливим мотиваційним стимулом навчально-пізнавальної діяльності студентів; 2) варіативність завдання (відбір раціонального варіанту виконання). Це ставить студентів перед необхідністю аналізувати свою роботу; 3) посиленість і доступність завдання. Слід враховувати індивідуальні особливості студентів (рівень знань, умінь, навичок). Складність поставленого завдання має співвідноситися з їх практичними можливостями.

Висновки. Основним завданням сучасної професійної підготовки є не тільки набуття міцних системних знань, умінь і навичок, умінь постійно підвищувати свій фаховий рівень, умінь самостійно здобувати нові професійні знання, а й активізація й розвиток особистісних творчих здібностей студентів. Наявність розвинутого творчого потенціалу сприяє тому, що студенти не пристосовуються до нових мінливих умов, у яких їм необхідно здійснювати свою навчально-професійну діяльність, а є активними перетворювачами дійсності, творчо підходить до розв'язання різних проблемних ситуацій, котрі виникають у навчанні. Підготовку креативно зрілих майбутніх професіоналів повно забезпечують інноваційні форми, методи, засоби та інструменти організації занять, що активізують творчі здібності студентів та їхню готовність до професійної діяльності.

Література.

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань: Изд-во КПУ, 1988. 236 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
3. Лук А. Н. Психология творчества. М. : Наука, 1978. 127 с.

Горська Галина Олександрівна
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
канд. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлюється суперечливими тенденціями у розвитку сучасного українського суспільства, які визначаються, з одного боку, зростанням патріотичних переконань, а з іншого – втратою національної ідентичності. У сучасних умовах світової глобалізації світоглядні позиції молоді зазнають значних трансформацій, формується «гібридна», «транснаціональна ідентичність», наслідком чого є руйнування власної української. Тому важливим аспектом наукового аналізу виступають засоби і способи репрезентації національно-культурної ідентичності, які слугують показниками її сформованості в загальній структурі ідентичності.

Викладення основного матеріалу. Проблема ідентичності як соціально-психологічної реальності розроблялася багатьма вченими – представниками різних теоретичних напрямів психології: Е.Еріксоном, Ч.Кулі, Дж.Мідом, Дж.Марсія, З.Фрейдом та інш. Основоположником теорії ідентичності у сучасних гуманітарних науках є Е.Еріксон, який розглядав явище ідентичності як «солідарність з ідеалами групи». Поняття «ідентичність» означає «образ себе у всьому багатстві відношення особистості до навколишнього світу, відчуття адекватності і стабільності в оволодінні власним «Я» [4, с.13]. Найвищим рівнем ієрархії ідентичності є соціальна ідентичність – відчуття внутрішньої солідарності з іншими, прийняття групових ідеалів і норм, відповідність очікуванням референтних осіб; в її структурі наявні смислові утворення, які вирізняють великі групи – вікові, статеві, професійні, релігійні, національні тощо.

У цій складній структурі соціальної ідентичності національно-культурній складовій приділяється особлива увага у зв'язку з процесами міжкультурної взаємодії, зближення і дифузії культур, загострення міжнаціональних відносин. Зокрема, дослідження західних (Б.Андерсона, Ф.Барта, Г.Блумера, Е.Сміта, Е.Хобсбаума, С.Холла та ін.) та вітчизняних науковців (І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, В.П.Іванишина, М.Ю.Рябчука, В.В.Середи, М.П.Степико) дозволили розкрити сутність національної ідентичності в онтологічному та генетичному аспекті, дослідити чинники її формування та трансформації.

Так, М.П.Степико зазначає, що «національна ідентичність – це синкретичний феномен, який містить у собі елементи і культурної ідентичності (виникає унаслідок дії етнокультурних чинників, сформованих

протягом тривалого часу: історична пам'ять, культура, мова, релігія), і громадянської (базується на домовленостях щодо норм соціально-політичного співіснування)» [3, с.177]. Дослідники підкреслюють, що національна ідентичність тісно пов'язана з тими ознаками, які є найбільш значущими характеристиками нації, народу: мова, історія, культура, цінності, звичаї, традиції.

Особливості національно-культурної ідентичності, на думку науковців інституту проблем виховання, виявляються у «суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації; свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції» [1, с.37]. Щоб виявити себе, підкреслити свою «самість», неповторність, особистість використовує певні ознаки, маркери для вираження власної ідентичності, відмінності від інших. Для більшості національностей найбільш значущим символом причетності до спільноти виступає мова. Національно-культурна ідентичність формується, змінюється та реалізується у мові, яка є універсальним засобом самоусвідомлення індивіда як представника певної етнонаціональної групи.

Трансляція суб'єктом власної ідентичності здійснюється шляхом її репрезентації у міжособистісній взаємодії. Репрезентація (від лат. *representatio* – наочне зображення) – представництво, демонстрація, показ [2; С.800]. Основною, загальною репрезентаційною системою виступає мова, в якій символи і знаки існують для того, щоб представляти об'єкт, ідею, концепт. Репрезентація національно-культурної ідентичності відбувається, перед усім, завдяки і через використання своєї рідної мови у спілкуванні, інтернет-комунікаціях, письмовому мовленні.

У емпіричній частині дослідження ми поставили завдання визначити основні вербальні маркери репрезентації національно-культурної ідентичності особистості в юнацькому віці, адже саме в цей віковий період досягається той рівень розвитку самосвідомості, коли чітко усвідомлюються, визначаються суб'єктивні пріоритети, своє місце у світі. Було використано психосемантичні методики, в яких респонденти вільно могли обирати дескриптори для позначення ролей, характеристик, рис, приналежності до певної групи: 1) методику М.Куна та Т.Макпартленда «Тест двадцяти тверджень на самовідношення»; 2) репертуарний тест рольових конструктів Дж.О.Келлі; 3) егоцентричний асоціативний тест. В опитуванні взяли участь 72 студенти різних факультетів і спеціальностей II – IV курсу ЦДПУ ім.В.Винниченка.

За допомогою контент-аналізу відповіді обстежуваних було розділено на змістові групи, які утворили цілісну структуру образу «Я». Зразу ж відзначимо, що питома вага у відповідях обстежуваних кожного компоненту суттєво різниться (у таблиці подано дані у порядку спадання частоти їх вияву):

№	Компонент	Вербальні індикатори	Показник
1	Фізичне Я	Вік, стать, зовнішність, її оцінка тощо	100 %
2.	Соціальне Я	Соціальні ролі, особистісні характеристики	100 %
3.	Діяльнісне Я	Уміння, професія	90,3 %
4.	Перспективне Я	Вказівка на майбутні позиції, досягнення	55,5 %
5.	Національне Я	Громадянство, національність, ставлення до країни, володіння мовою	43,0 %
6.	Інше	Фантастичні образи, жартівливі характеристики	25,0 %
7.	Матеріальне Я	Оцінка матеріального забезпечення	16,7 %

Як свідчать одержані дані, вербальні ознаки національно-культурної приналежності («українець», «громадянин України», «патріот», «учасник ООС», «говорить українською», «співає народні пісні» тощо) у рейтингу проявів ідентичності посідають лише п'яте з семи порядкових місць. Лише 43 % опитаних хоча б один раз використали мовні засоби для позначення національно-культурних ознак. Найбільша ж кількість використаних у відповідях соціонімів – 3. Таким чином, із загальної кількості названих респондентами лексем, вербальні індикатори національно-культурної ідентичності склали лише 0,85 % !

Натомість слід зазначити, що всі респонденти відповідали українською мовою. Зважаючи на анонімність опитування та відсутність вказівок щодо вибору мови, можна стверджувати, що освітнє середовище є чинником активізації вияву національно-культурної ідентичності студентів та спонукає до її вербалізації.

Висновки. Отже, серед показників національно-культурної ідентичності одним з визначальних є мова, завдяки якій особистість репрезентує свою національну приналежність; усі студенти вільно володіють нею, але у більшості орієнтуються на зовнішні вимоги мовного середовища ЗВО.

Проведене дослідження вкотре підтвердило, що протягом останніх 10-15 років ситуація з вкрай низьким рівнем національно-культурного самовизначення молоді, не покращується. Сучасні юнаки та дівчата майже не використовують вербальні засоби для репрезентації своєї національно-культурної ідентичності, семантичний простір словесних маркерів національної приналежності вкрай обмежений, що вимагає негайної розробки та впровадження програми формування національно-культурної ідентичності у роботі з молоддю.

Література:

1. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: Монографія / [К.О.Журба, І.Д.Бех О.М.Докукіна та ін.]. Київ: Ін-т проблем виховання, 2019. 150 с.

2. Словник іншомовних слів / За ред. Л.О.Пустовіт. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.

3. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: Монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.

4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ. / Под ред. А. В. Толстых. Москва: Флинта, 2006. 341 с.

Мельничук Ірина Ярославівна

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка,

к. психол. н.,

доцент кафедри практичної психології

АТРИБУТИ ДУХОВНОЇ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. У теперішній час людство переживає складні випробування, які пов'язані з коронавірусною епідемією, війнами, екологічними, економічними та політичними катаклізмами, тому поняття кризи стало стрижневим у багатьох психологічних дослідженнях.

Життєві кризи проявляються у різних формах переживання труднощів свого життєвого шляху, неможливості реалізації планів. Будь-яка криза розмежовує старий і новий досвід, перехід від одного стану до іншого та супроводжується емоційними переживаннями. Тому особистісна значущість події та емоційна реакція на неї вважають тими визначальними причинами, які призводять до виникнення духовної кризи.

Духовна криза – це стан переживання втрати буттєвої основи існування, який виникає у відповідь на емоційну реакцію щодо індивідуально-значущої події або явища і супроводжується процесом пошуку сакрального [2, с.52].

Викладення основного матеріалу. Духовність людини, на думку М. Савчина, визначається усвідомленням і переживанням «істинності та значущості вищих духовних цінностей і смислів, спроможністю здійснювати моральні вчинки... що уособлює сутність людського буття» [5, с.23].

Духовна криза – це складний період у житті окремої людини або суспільства, який характеризується сильними внутрішніми конфліктами, розчаруваннями, а також може супроводжуватися зниженням культурного рівня, відсутністю віри та надії у краще майбутнє.

Духовна криза виникає під впливом взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів і часто пов'язана з тривалим внутрішнім конфліктом з приводу сенсу та цінностей життя, головних цілей і шляхів їх досягнення.

В. Козлов визначає такі основні причини виникнення духовної кризи як: деформація структури Его; неможливість реалізувати основні тенденції особистості; криза вітальності (невідповідність ситуації життєвим силам

людини) [3]. Передумовою духовної кризи вчені вважають значний «розрив» між технократичним і гуманітарним видами мислення [3], що виражається у тому, що гуманістично спрямована людина орієнтується на загальнолюдські моральні цінності, а технічно зорієнтована – досягає цілі, не замислюючись про совість чи мораль.

У науці немає однозначного визначення поняття «духовна криза», проте найчастіше її ототожнюють з смисложиттєвою кризою, яка проявляється у втраті цінностей і сенсу існування людини. Слід зазначити, що не зважаючи на те, що вчені чітко не розділяють ці поняття, вони наголошують, що поняття «духовна криза» є більш загальним і ширшим за поняття «екзистенційна криза» [2].

Екзистенційна криза тлумачиться В. Франклом і І. Яломом як карколомна зміна способу життя, як надзвичайна подія, коли людина розуміє неможливість жити так, як раніше. Однією з вагомих причин екзистенційної кризи В. Франкл вбачає у виникненні проблем, які виникають під впливом усвідомлення безглуздості власного буття. При цьому людина може перебувати у відчаї до тих пір, поки не знайде певної екзистенційної опори [4].

При визначенні духовної кризи В. Козлов опирається на психологічну структуру, в якій виокремлюється «Я-матеріальне», «Я-соціальне» і «Я-духовне». Психодуховна криза трактується психологом як «особливий етап в розвитку особистості, коли ініціюється процес об'єднання внутрішніх підсистем матеріального, соціального і духовного «Я» в єдиний цілісний простір, настає час переоцінки усіх цінностей, і в цьому процесі особа починає переосмислювати своє місце в житті й основні екзистенції» [3, с.123].

Духовна криза проявляється у конфліктних станах, обумовлених страхом смерті, самотністю, свободою, безглуздя, провинною, відповідальністю, незадоволенням і стражданням. Ці категорії знаходяться у серцевині духовного «Я», тому пов'язані з ними конфлікти з великою мірою вірогідності приведуть до виникнення духовної кризи. Тому саме ці показники стали критеріями психодіагностичної методики духовної кризи особистості, створеної Л. Восковскою і А. Ляшук [2, с.60].

Серед найбільш типових ознак духовноособистісних криз, які може спостерігати практичний психолог у процесі взаємодії з клієнтом є байдуже ставлення до свого зовнішнього вигляду; посилення скарг на фізичне нездужання, втому, дратівливість; схильність до різкої зміни настрою; скарги на поганий сон; ізоляція від друзів і сім'ї; відмова від соціальної активності; надмірне відчуття тривоги і безнадійності; відсутність планів на майбутнє; втрата сенсу життя, надії, внутрішня порожнеча, болісні емоції, пригніченість, туга, відчай.

На думку Р. Ассаджиолі, позитивним наслідком переживання людиною духовної кризи є духовний розвиток – «пробудження досі прихованих

здібностей, піднесення свідомості до нових сфер і функціонування особистості в її новому внутрішньому вимірі» [1, с.57].

Висновки. Отже, духовна криза є особливим станом, який характеризується зосередженням особистості на внутрішніх проблемах і проявляється у поведінці та вчинках особистості. Під час кризи духовності проявляються моральні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе.

Подолання кризи духовності є сприятливим періодом для саморозвитку людини, для прийняття загальнолюдських цінностей, етичних норм, становлення духовної культури і розвитку здатності турбуватися про власну душу, а також для подолання егоїзму та зростання спроможності надавати безкорисну допомогу іншим людям.

Література:

1. Ассаджиоли Р. Психосинтез. Принципы и техники. Москва: ЭКСМОПресс, 2002. 416 с.
2. Восковская Л.В., Ляшук А.В. Духовный кризис: проблемы определения и диагностики: Психологическая диагностика № 1. 2005. С. 51-71.
3. Козлов В.В. Работа с кризисной личностью. Методическое пособие. М.: Изд-во Института Психотерапии. 2003. 123 с.
4. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія. М.Й. Боришевський, О.В. Шевченко, Н.Д. Володарська. Київ: Педагогічна думка, 2011. 200 с.
5. Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 252 с.

Близнакова Олена Миколаївна

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,

к. психол. н.,

ст. викладач кафедри практичної психології

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ

Постановка проблеми. Гуманітарна парадигма в психології звернена до духовного світу людини, її особистісних цінностей та сенсу життя. Звернення до духовності в процесі психотерапевтичного консультування є надзвичайно важливим, оскільки формування духовно зрілої особистості сприяє створенню базових християнських цінностей у процесах самореалізації та формування світосприйняття.

Викладення основного матеріалу. Необхідною передумовою звернення до духовності в психологічній практиці є визначення її суті, місця,

що його займає духовність у структурі людської психіки, її ролі в перебігу психічних процесів. Крім цього, з'ясування мотивації звернення до духовного аспекту в психології може певною мірою сприяти відображенню духовно-особистісного аналізу при проведенні психотерапевтичної консультації.

Аналіз літератури підкреслює, наскільки важливою і, водночас, недостатньо виразною є духовна складова у психотерапевтичному консультуванні. Праці зарубіжних і вітчизняних психологів, філософів переконливо демонструють важливість, плідність і перспективність звернення до духовності в процесі психотерапевтичного консультування.

Підкреслимо, що духовність (як і свобода, і відповідальність) не є особливою структурою, а постає певним способом існування людини, яка досягла особистої зрілості. Така людина приймає рішення на основі вільного вибору, який, незалежно від отриманого результату, збагачує особистість, дозволяє обирати і створювати майбутнє.

Необхідними складовими духовного світосприйняття є любов і віра, що спонукають людину до духовного пошуку. Знаходячи любов і віру, людина досягає нового щаблю розвитку власної духовності, що, у свою чергу, веде до пізнання нових аспектів любові й віри через духовні кризи та інсайти.

У повсякденному житті люди рідко задаються питаннями щодо сутності духовності, її значення. Проблеми, з якими вони звертаються до психолога, зазвичай конкретно орієнтовані, але найчастіше за ними криється пошук людиною духовного шляху, переживання спричиненої ним духовної кризи. Етапи руху цим шляхом мають певні закономірності, вирішені й зазначені Р. Ассаджиолі як необхідні його складові. Автор вважає, що термін «духовний» відображає не тільки переживання, які традиційно вважаються релігійними, але всі, що стосуються виховання і пізнання, всю людську активність і функції, що мають один спільний знаменник – володіння цінностями більш високими, ніж загальноприйняті, такими як етичні, естетичні, гуманістичні та альтруїстичні [1].

М. Бердяєв підкреслює, що духовність протиставляється душі і тілу, вона оволодіває ними та перетворює їх. Людина із сильно вираженою духовністю є активною та вільною, вона йде до духовності через любов і віру. Все духовне життя зводиться до любові, бо любов є головною духовною силою, вона сильніша за смерть [2].

Ставлення до духовності в сучасній гуманістичній психології прослідковується в позиції В. Франкла, який стверджував, що екзистенційний аналіз фокусується на духовному вимірі людини, де є місце свободі, відповідальності та волі досягти сенсу [4]. Дотримуючись духовного шляху, людина виходить за межі власних інтересів, відкриває сенс життя. Вона знаходить віру у своє життєве призначення, бо без мети немає сенсу, а без сенсу життя неможливе. А. Маслоу підкреслював, що духовне є невід'ємною частиною ідентичності людини, її внутрішнього ядра, видової приналежності [3].

Для подальшої роботи нами були визначені поняття духовності, віри, любові, оскільки вони є значущими аспектами духовної кризи клієнта в процесі психотерапевтичного консультування, зверненого до духовних цінностей.

Духовність – це рух до вищого, абсолютного змісту при вторинності матеріальних інтересів; сукупність системно-інтегрованих особливостей когнітивно-інтелектуальної, почуттєво-емоційної та вольової сфер, що забезпечує людині здатність до психічно-особистісного вдосконалення та самовдосконалення.

Віра – це базова умова виникнення та існування психологічної реальності, вона полягає в набутті глибинних рівнів несвідомого і свідомому їх прийнятті через переконаність і впевненість у можливостях.

Любов – це воля до розширення власного Я задля живлення власного духовного розвитку або духовного розвитку іншої людини, що виявляється в турботі, відповідальності та знанні. Духовна криза відбувається між певними аспектами особистості та прогресивними тенденціями і прагненнями морального, релігійного, гуманістичного чи духовного характеру, що виникають несподівано.

Для сучасних напрямків психотерапевтичного консультування характерним стає звернення до уявлень про людину як духовну істоту і розуміння неефективності вирішення психологічних проблем без супровідних духовних змін. В цьому руслі вирізняється християнське консультування, особливості якого полягають у психологічному знанні фізіологічного (рівень тіла), емоційного, когнітивного (усвідомлення себе у світі), соціального (прийняття нових ролей у соціальному оточенні) та екзистенційного рівнів, які торкаються всіх життєвих принципів людини, що призводить до глибоких змін самосвідомості, ставлення до себе, інших, світу.

Слід зазначити, що духовність часто ототожнюється з релігійністю, і благотворним фактором постає не стільки віра, скільки духовна спрямованість віруючої людини на щось, крім ситуативних вигод. Релігія – найбільш розповсюджена, але не єдина можлива форма духовності. Духовна спрямованість є однозначно благотворною за різної релігійної природи, позаяк у всіх православних і духовних практиках, особливо у християнському консультуванні, релігія слугує підтримкою, виконуючи позитивну функцію психогігієни і психопрофілактики [1].

На початковому етапі християнського консультування завданням психолога є подолання бар'єру недовіри й перестороги, формування свідомого ставлення клієнта до власного вибору і прийняття на себе повної відповідальності за його наслідки, максимальне послаблення емоційної напруги та підвищення міри усвідомлення ситуації, формування позитивного образу майбутнього, обговорення екзистенційних питань.

У процесі психотерапевтичного консультування для людини змінюється глибинний зміст понять віри й любові. Залежно від того, чим для неї тепер стають віра і любов, можна з'ясувати, які трансформації відбулися з

людиною. Це стає можливим завдяки тому, що саме віра і любов як основні аспекти духовності є фундаментом основних смислових конструктів особистості. При цьому вони не виключають свободу і відповідальність, а наповнюють їх змістом. Шлях духовності – шлях набуття любові, що ґрунтується на вірі, з повним усвідомленням свободи й відповідальності за свій вибір.

Висновки. Завданням психотерапевта є відновлення ієрархії цінностей, за допомогою яких людина відкривається назустріч цінностям абсолютним, сприяння організації та залученню внутрішніх і зовнішніх ресурсів, необхідних для подолання перепон на шляху духовного пошуку.

Література:

1. Ассаджиоли Р. Самореализация и психологические потрясения. Гроф С. Духовный кризис. М.: Изд-во МТМ, 1995. С.40-61.
2. Бердяев Н.А. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого. Париж: Утса-press, 1952. 246 с.
3. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. СПб.: Евразия, 1999. 432 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла М.: Прогресс, 1990. 372 с.

Скальська Людмила Олександрівна

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
молодший науковий співробітник

Горбачов Вадим Олександрович

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України,
молодший науковий співробітник

ВНУТРІШНЯ КАРТИНА АГРЕСІЇ У ДИТИНИ

Постановка проблеми. Народжуючись, дитина має лише два способи реагування - задоволення, коли він ситий, йому комфортно і тепло, і невдоволення, коли він голодний, йому страшно, боляче або холодно. Задоволення виражається для навколишніх у вигляді посмішки, радісного гуління, спокою або безтурботного сну. Своє ж незадоволення немовля виявляє у вигляді плачу, крику, бриканія, в більш пізньому віці - у вигляді кусання, забруднюватись, відмови від їжі, і ще пізніше з'являються протестні реакції, спрямовані на руйнування того, що на його погляд цінно для кривдника. Для оточуючих це може часом виглядати як невмотивована агресія, яка часто змушує батьків червоніти і відчувати суміш почуттів з сорому, розгубленості і страху перед обличчям агресивної поведінки з боку їх чада, що в свою чергу штовхає батьків до створення у дитини заборони на вираження агресії. Бажання батьків не допускати агресивної поведінки у дитини диктується також і соціальними вимогами. Наскільки неприємно

буває вислуховувати скарги з боку вихователя, вчителя або тренера на деструктивна поведінка синочка чи доньки! Першою реакцією батьків, як правило, стає докір або покарання дитини з метою навчити його, що так не можна. На жаль, це рідко призводить до вирішення проблеми, оскільки не врахували пропадає найголовніше, а саме, що дитина хотіла цим показати, про що він повідомляв таким чином. Почнемо з того, що дитина освоює мову дуже повільно і поступово, в першу чергу називає предмети, які бачить, потім що вони можуть робити, і лише в останню чергу він дізнається про існування речей не представлених в предметному світі. Це ж стосується і почуттів. Більш того, встановлювати зв'язок між подіями дитина вчиться тільки з накопиченням досвіду.

Викладення основного матеріалу. Малюк, для якого ще немає поділу на я і не-я, наповнюється тими ж почуттями, і його перший досвід взаємодії з навколишнім говорить йому про те, що тут не так вже і безпечно, тут багато болю і непередбачуваності, будь-хто може завдати шкоди. В майбутньому це переростає в недовіру до всіх і до всього, для нього тепер будь-який прояв ззовні може означати напад. Страх і тривога, які дитина відчуває при контакті з іншими, ведуть до того, що будь-який сигнал тлумачиться їм як здійснення його найгірших побоювань. Агресивні спалахи у таких дітей виглядають дуже несподіваними і незрозумілими і лякають часом навіть дорослих, які, намагаючись впоратися з таким неконтрольованим дитиною, своїми діями часом лише підсилюють його страх і дитина може перейти в рукопашну. Давати повне послаблення і свободу - дитина відчуває себе покинутою і непотрібною, оскільки надмірна свобода прирівнюється до відсутності турботи про нього. Потім певні обмеження необхідні для того, щоб дитина могла виробити внутрішні моральні норми, якими він зможе керуватися в подальшому житті. Крен як в одну, так і в іншу сторону може викликати агресію, оскільки в обох випадках існує загроза власному Я.

Висновки. Розглянуті приклади далекі від вичерпного аналізу причин агресивності, але дозволяють наблизитися до тих почуттів, з якими дитина не може впоратися і тому вихлюпує їх на навколишніх. Тому перше, що батьки повинні продемонструвати дитині - це те, що вони самі здатні впоратися з ними. Бачачи це, дитина починає відчувати себе більш впевнено. Друге завдання дорослих, це визнання почуттів дитини і права на них. Заборона або силове придушення агресивних імпульсів дитини дуже часто може привести до аутоагресії (тобто шкода буде наноситися самому собі) або перейти в психосоматичний розлад.

Березіна О.О.

Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук,
науковий кореспондент, практичний психолог ТЦСО

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДИНИ ДО ПЕРІОДУ ПІЗНЬОЇ ДОРΟΣЛОСТІ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Адаптація людей похилого віку складається з багатьох складових. Її критеріями є: на рівні суспільства – ступінь зближення ціннісних орієнтацій різних статево-вікових груп суспільства й ступінь збігу ауто- та гетеростереотипів літніх людей; на рівні групи – ступінь рольової адаптації, ступінь позитивності соціальної ідентичності, ступінь інкорпоризації (замикання літніх людей на своєму безпосередньому оточенні); на рівні особистості – пристосування до самого процесу старіння й ступінь позитивності особистісної ідентичності

Викладення основного матеріалу. Чинниками, що визначають соціальну адаптацію особистості до періоду геронтогенезу є ціннісні норми, еталони, традиції суспільства в цілому й те місце, що займають у ньому люди похилого віку.

Як відомо, крім біологічної адаптації у людини відбувається адаптація, що ґрунтується на перебудові соціальних стосунків між людьми, які мають соціально-політичний, морально-психологічний, економічний та демографічний характер. Такі пристосування називається соціальною адаптацією, тому що мова йде про пристосування індивіда до соціального середовища. Підготовка до виходу на пенсію є настільки ж необхідним елементом соціалізації в старості, як професійна орієнтація змолоду (І. С. Кон, 1988).

У періоді геронтогенезу ми виділили дві вікові групи, які відрізняються як у психологічному, так і у медичному стані: перша – від 55-60 до 74 років; друга – старіше 75 років. Для осіб, що входять у першу групу, найбільше характерне, при збереженні високого рівня мотивації, порушення соціально-психологічної адаптації й викликаний таким порушенням психологічний дискомфорт. Для осіб, що відносяться до другої групи, найбільш значимі проблеми медичного характеру, пов'язані з погіршенням здоров'я й слабкістю, а також необхідність часткового або повного постійного догляду.

В осіб, що досягли пенсійного віку (це люди похилого віку від 55-60 до 74 років) наступає кризовий період: зміни соціального статусу працездатного громадянина на статус пенсіонера, зниження в посади, перехід на нове місце роботи (що вже саме по собі є психологічно складним періодом навіть для осіб молодого віку), звільнення з роботи за віком. Соціальні зміни, що відбуваються, змушують, здебільшого, цілком ще працездатних людей міняти звичний життєвий устрій, що здебільшого, пов'язане із зовнішніми обставинами: законом регулювання трудової діяльності, розпорядженням

керівництва, діями недоброзичливих колег по роботі, особистій невдачі («мене звільнили, а його залишили») й таке інше.

На нашу думку, з метою активізації адаптаційних резервів особистості, вкрай важливим є проведення консультативної та психокорекційної роботи з особами передпенсійного і раннього пенсійного віку. Згідно адаптаційно-регуляторній теорії старіння, поряд із процесами вікової деструкції і дезорганізації в період геронтогенезу відбувається розвиток і зміцнення адаптаційно-регулятивних процесів, спрямованих на виживання організму, підвищення його життєздатності й збільшення тривалості життя. Це знаходить висвітлення у формуванні в старості нової активної життєвої позиції, що, насамперед, відбиває переоцінку цінностей, які були раніше, і викликає перегляд минулих установок і вироблення певного ставлення до власного старіння. У сприятливих випадках процесу психічного старіння, відбувається повна адаптація індивіда до змінених зовнішніх і внутрішніх умов життя. В осіб з високим адаптаційним рівнем відзначається високий рівень самооцінки, їм властиві відповідальність за власне життя і більша задоволеність своїм станом.

При несприятливому варіанті психічного старіння відбувається порушення адаптаційних процесів, які призводять до проблем у різних сферах діяльності. Особи з низьким рівнем адаптації до періоду пізньої дорослості характеризуються низьким рівнем самооцінки, їм властиві незадоволеність собою й власним життям. Останні роки дезадаптивну роль для більшості осіб похилого й старечого віку, зіграли зміни, що негативно вплинули на економічні, політичні, соціальні, психологічні й культуральні складові їх життя. В сьогоденні вони стикаються ще й з проблемою пандемії, коли у якості осіб, що належать до групи ризику, люди похилого та старечого віку повинні знаходитися в режимі самоізоляції, що негативно впливає на їх психологічний стан та викликає соціальну дезадаптацію. Карантин, як необхідна соціальна ізоляція, може породжувати стрес, що провокує загострення хронічних захворювань у осіб похилого віку. Так як зараз неможливо відвідувати лікаря, літні люди відчувають тривогу за власне здоров'я та життя [1]. Про складне переживання соціальної ізоляції говорить той факт, що в Україні в період карантину зросла кількість самогубств серед людей похилого та старечого віку [3]. В умовах пандемії, що викликана поширенням коронавірусу COVID-19, психологічна профілактика і соціальна підтримка найбільш вразливих верств населення, які відносяться до групи ризику, набуває першорядного значення [2].

Висновки. Благополучна старість припускає спілкування індивіда з оточуючими і повсякденну індивідуальну діяльність, а саме, участь у соціальному житті і підтримку комунікативних (дружніх, сімейних й ін.) зв'язків. Продовження повноцінного життя з урахуванням реалій, що змінились, дозволяє зробити етап пізньої дорослості активним і продуктивним.

Література:

1. Березіна О.О. Усамітнення чи самотність: особливості адаптації осіб пізньої дорослості до життя в умовах вимушеної самоізоляції. // Усамітнення та самотність в житті особистості. / Збірник тези за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). – Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2020. – 100 с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/720390/1/Матеріали.%20Круглий%20стіл%20онлайн.%20Усамітнення%20та%20самотність%2024.04.2020.pdf>

2. Berezina Olena. The influence of long term social isolation on the formation of fears. Materials of the international scientific and practical online conference "self-restraint of personality: The latest realities of the modern world». / Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools. 4-5.06.2020 URL: <https://fdotadotr.wordpress.com>

3. Suicide Mortality and Coronavirus Disease 2019 – A Perfect Storm? JAMA Network, April 10, 2020 <https://jamanetwork.com/journals/jamapsychiatry/fullarticle/2764584>

РОЗДІЛ III.

СУБ'ЄКТНІ ВИМІРИ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОЦЕСУ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Галушко Любов Ярославівна

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,

к. психол. н.,

доцент кафедри практичної психології

МОЖЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ В ЄДНОСТІ З ПСИХОКОРЕКЦІЄЮ У МОТИВАЦІЙНО-ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ

Постановка проблеми. Розробка та застосування ефективних методів надання психологічної допомоги є одним із аспектів фахової діяльності психолога. Психодіагностика пов'язана із методами виявлення і вимірювання психологічної інформації, отриманої в процесі активності суб'єкта; побудовою та застосуванням тестових методик; встановленням психологічного діагнозу; стандартизованою інтерпретацією. Важливо зауважити, що психодіагностика орієнтована не тільки на стандартизовані методи вимірювання індивідуально-психологічних особливостей (тести), але і на якісні (нестандартизовані) оцінки особистості.

Виклад основного матеріалу. Психодіагностика у психодинамічному підході має процесуальний характер, що передбачає багаторівневність, порційність процесу та його невід'ємність від психокорекції. Діагностико-корекційний процес підпорядковується вимогам законів позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні психічного розвитку [6]. Позитивна дезінтеграція передбачає ослаблення ілюзорних (хибних) уявлень людини, які сформовані системою психологічних захистів. Доказом цього слугують наукові здобутки академіка Т. Яценко, яка виділяє, що «у групі АСПП намагаємося дезінтегрувати передовсім ілюзорні уявлення суб'єкта про себе, що визначають соціально-перцептивні викривлення, і тим самим підвищуємо його почуття реальності» [1, с.78]. Дезінтеграційний процес пов'язаний зі зниженням мортидних (деструктивних) тенденцій і розкриттям каналів вираження лібідо (конструктивної енергії). Все це призводить до реконструювання та вторинної інтеграції, яка здійснюється мимовільно, самоплинно та характеризує позитивний вплив на глибинне пізнання психіки [5]. Існує взаємозв'язок між дезінтеграцією та інтеграцією, що відображується у прямопропорційному зростанні рівня групової інтеграції до проявів позитивної дезінтеграції, критеріями якої: є психічна пластичність суб'єкта, його здатність до трансформації ціннісних та міжособистісних орієнтацій, установок; нівелювання стереотипних, автоматизованих елементів особистісної структури [3]. Наслідками позитивної дезінтеграції є емоційно-особистісні зміни суб'єкта: налагодження

міжособистісних стосунків, розвиток емпатії, рефлексії, відкритість новому досвіду [3].

Засадничим процесуальної діагностики є феноменологічний підхід, котрий окреслює розуміння респондентом психічних явищ, усвідомлювання детермінованості власної поведінки глибинними чинниками (слідові фіксації минулого), що зумовлює пізнання логіки несвідомого [3]. Феноменологічний підхід, як зазначає Т. Яценко, поєднується із психоаналітичним, який незмінно має справу з неповторним поведінковим матеріалом респондента [5, с 15]. Така позиція у діагностико-корекційному процесі наближує до розуміння значущості події в минулому респондента, що впливає на актуальні події та його поведінку. Це визначається шляхом об'єктивування внутрішніх чинників поведінки. Вагомим аспектом діагностико-корекційної роботи є усвідомлення людиною власних деструкцій, причин їх виникнення [6]. Останнє забезпечує нівелювання деструктивних мотиваційних проявів, що підтверджує наявність психокорекційного ефекту. Діагностико-корекційна робота методу АСПП не передбачає запиту протагоніста, конкретизації його життєвої ситуації. Продуктивність діяльності психолога полягає в тому, щоби нівелювати опори респондента, не надавати рекомендацій, пізнавати психіку в її цілісності (свідоме/несвідоме), виявляти відступи від реальності особи, у відсутності оцінки висловлювань респондента [3]. Дотримання вищезазначених принципів створює умови для мотиваційно-глибинного пізнання, його витоків.

Процесуальна діагностика спирається на логічну вірогідність поведінкового матеріалу. У психодинамічній теорії увага акцентується на наявності взаємних переходів від мови прогнозів до підтвердження їх наступною активністю суб'єкта в діалогічній взаємодії. Вірогіднесне прогнозування обумовлює об'єктивування ітеративних, інваріантних форм поведінки суб'єкта [1; 5], що є властиво деструктивній мотивації. Діагностико-корекційна робота психолога у групах АСПП ґрунтується на ймовірнісних припущеннях, зорієнтованих на виявлення логічної впорядкованості психічного та мають прояв у поведінковому матеріалі респондента діагностико-корекційного процесу [4]. Такий підхід методологічно стосується аспектів психіки, які потребують глибинної корекції – це домінування мортидо у його спрямованості на самого суб'єкта. Глибинний аспект мотивації має латентний (скритий) та неусвідомлюваний характер, тому діагностика його потребує опосередкованих засобів пізнання. Цьому сприяють візуалізовані репрезентанти, які відображають фіксованість драматичних переживань минулого та їхню живість у самовідчуттях. Аналіз візуалізованих репрезентантів сприяє розумінню мотиваційно-глибинних витоків особистісної проблеми. Основними методиками АСПП є: комплекс тематичних психомалюнків, використання репродукцій художніх полотен, опредметнені моделі тощо [1;6].

Процесуальна діагностика зорієнтована на виявлення неусвідомлюваних передумов виникнення деструктивних тенденцій мотиваційно-глибинного пізнання, які актуалізуються слідовими ефектами минулого досвіду. За таких умов виправданою є стратегія діалогічної взаємодії психолога з респондентом, що є головним інструментарієм процесуальної діагностики. Діалог направлений на

«оживлення» опредметненого презентанта шляхом його емотивного наповнення [1]. Діалогічна взаємодія у процесуальній діагностиці характеризується двома принципами: «нероздільністю» і «незлитністю» [5]. Психолог і респондент перебувають у тісному взаємозв'язку, який представляє собою «єдність інформаційного простору», і, водночас, їхні позиції ніколи не можуть бути злиті в щось єдине, що знівельовало б головну функцію професійного психолога – надати допомогу протагоністу. Саме діалогічна взаємодія психолога із респондентом сприяє багаторівнево вивільнити самосприйняття останнього від суб'єктивізму [5], пов'язаного із захисними викривленнями розуміння себе та іншої людини. Ефективність діалогічної взаємодії залежить від конструктивності запитань, що мають бути не формалізованими та максимально наближеними до індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. Гіпотези психолога вибудовуються за умов достатньої кількості доказового матеріалу. Діалогічна взаємодія сприяє діагностуванню глибинних передумов негативних тенденцій мотивації суб'єкта та об'єктивуванню їхнього впливу на поведінку [5]. У системі «психолог – респондент» наявний фактор «достовірності», який є головним критерієм інтерпретаційних висновків, що представляються суб'єкту. Для останнього важливим є об'єктивність інформації, яку він отримує, що забезпечується особистісною причетністю до процесу пізнання. Психологу необхідно цілісно охоплювати діалогічний процес, тримаючи в полі зору семантичну континуальність, яка сприятиме виявленню логіки свідомого та несвідомого [3]. У діагностико-корекційному процесі діалогічна взаємодія слугує основою для психоаналітичної інтерпретації, шляхом напрацювання поведінкового матеріалу. В аспекті процесуальної діагностики інтерпретація візуалізованих самопрезентантів спрямована на повздовжній, асоціативно-смысловий аналіз [2]. Професійна інтерпретація малюнків, як стверджує Т. Яценко «..інтегрує явний і прихований смисл символів» [2, с. 34]. Психоаналітична інтерпретація сприяє розширенню самосвідомості суб'єкта, каталізує окремі аспекти його особистісного потенціалу, що були закапсульовані слідовими ефектами минулого досвіду.

Висновки. Отже, можливості застосування процесуальної діагностики у мотиваційно-глибинному пізнанні здійснюються на методологічному базисі психодинамічної парадигми. Провідним методом даного підходу є АСПП (активне соціально-психологічне пізнання), що реалізується як цілісна система різних методик і враховує символічність мови несвідомого. Мотиваційно-глибинне пізнання та його детермінованість несвідомим архаїчним досвідом можливе лише у процесі поєднання мови свідомості (слово) і несвідомого (образ, символ). Діагностика в мотиваційно-глибинному процесі є порційною та багаторівневою. Єдність діагностики та корекції сприяє розв'язанню особистісної проблеми суб'єкта шляхом розвитку його саморефлексії. Процесуальна діагностика уможливорює відновлення взаємозв'язків між сферами свідомого і несвідомого шляхом декодування інформаційних еквівалентів, яке відбувається в діалогічній взаємодії психолога і респондента. Реалізація процесуальної діагностики у глибинному пізнанні вимагає забезпечення діалогічності процесу психологічної роботи з респондентом для розкриття динаміки репрезентації

особистісної проблеми. *Перспективи подальших* пошуків вбачаємо у визначенні чинників мотиваційно-глибинного пізнання.

Література:

1. Яценко Т., Іваненко Б., Харенко С. Об'єктні відношення та їх глибинно-психологічний зміст. Психологія і суспільство. Тернопіль, 2005. № 3. С. 53-58
2. Яценко Т. С. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубинно-психологический аспект). Москва, 2000. 192 с.
3. Іванова Н. О., Яценко Т. С. Процесуальна діагностика в глибинному пізнанні психіки суб'єкта. Матеріали міжвузівської наукової конф. молодих науковців, курсантів та студентів. (м. Черкаси, 19 квітня 2017 р.). Черкаси, 2017. С.54-55.
4. Яценко Т. С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика: монографія. Днепропетровск, 2015. 567 с.
5. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Ялта, 2014. 410 с.
6. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : навч. посіб. Київ, 2006. 382 с.

Орап Марина Олегівна

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, д.психол.н.,
професор кафедри психології

Пуршега Оксана Михайлівна

Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, магістрантка факультету педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ТА СТВОРЕННЯ ПРОГРАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. У найбільш загальному вигляді наукові дискусії щодо впливу інтернет-середовища на людину можна розділити на дві великих групи. Чимало сучасних науковців звертає увагу на небезпеку надмірного користування мережею інтернет (О. М. Арестова, Ю. Д. Бабаєва, Т. М. Вакуліч, Г.Смолл, А. Є. Жичкіна, К. С. Янг). Вчені обґрунтовують, що використання інтернету для отримання інформації не «тренує» мозкові структури, не удосконалює пам'ять, відтак – атрофує усю психічну діяльність. Останні дослідження спрямовані на вияв того, як саме особливості інтернет-середовища впливають на свідомість і формування особистості. Як зазначають вчені, надмірна прив'язаність до інтернету провокує почуття самотності, тривожність, втому, втрату орієнтирів [3]. Проте, існують й інші дослідження (А. Е. Войскунський, О. В. Зінченко, С. Лівінгстон), у яких

експериментальним шляхом доводиться, що проблема тотальної інтернет-залежності значно перебільшена. Група дослідників виділила типи школярів-користувачів інтернету на основі того, що вони роблять і що шукають у мережі, задовольняючи актуальні потреби підліткового віку [4]. Основний висновок їх дослідження полягає в тому, що позитивний чи негативний вплив інтернет-середовища на школяра залежить насамперед від того, з якою метою останній перебуває у ньому.

Виклад основного матеріалу. Вчені висловлюють думку про те, що інтернет-спілкування не змінює докорінно стиль і способи спілкування, а лише актуалізує ті його особливості, котрі були присутні й раніше, але у меншому обсязі (до прикладу, використання аббревіатур, скорочення слів чи збільшення кількості пунктуаційних знаків для вираження емоційного стану) [5]. Виявлено, що Інтернет не робить спілкування більш формальним чи короткотривалим [2]. Проте, на нашу думку, найбільш загальною ознакою, що істотно впливає на особливості сучасної комунікації, є зазначене Gernsbacher переважання писемного мовлення над усним, відтак, переважання тексту над дискурсом. Асинхронна писемна комунікація створює якісно відмінні комунікативні передумови для розвитку соціального інтелекту. Використання у інтернет-комунікації смайлів на позначення емоцій, специфічні правила спілкування (необов'язковість розділових знаків, умовні позначки, специфічні скорочення тощо), широта та розмаїтість соціальних контактів створюють особливі умови формування соціального інтелекту, які ще достатньо не вивчені. Це зумовлює необхідність створення інтегрованої програми емпіричного дослідження соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку з врахуванням специфіки інтернет-комунікації та визначення емпіричних референтів (діагностичних показників) структури соціального інтелекту відповідно до запропонованої теоретичної моделі. Теоретична модель організації соціального інтелекту, побудована на принципах структурно-функціонального підходу, дозволяє чітко виділити структурні елементи: 1) емоційний інтелект, 2) соціально-перцептивне передбачення, 3) успіх соціальної взаємодії.

1. Емоційний інтелект психологи розглядають як здатність розпізнавати власні емоції та почуття, а також емоції та почуття інших людей; і застосовувати цю інформацію для управління власними думками та діями. Психологи довели можливість та передумови спеціально організованого формування емоційного інтелекту (І.М. Андрєєв, Т.А. Березовський, О.А. Мілославська, А.М. Панкратова). Початок систематичної освіти змінює систему соціального досвіду в напрямку його нормалізації, узгодження з правилами та інтенсивного збагачення змісту. Таким чином, емоційний інтелект у молодшому шкільному віці визначає рівень адекватності розуміння інших та власних емоцій. Водночас, у процесі інтернет-спілкування є можливості вираження емоцій через використання смайлів. Це дає потенційні можливості для ознайомлення дітей із розмаїттям емоцій, що сприятиме кращому усвідомленню власних і чужих емоцій.

2. Соціально-перцептивне передбачення. В результаті аналізу змісту «соціального інтелекту», поданого різними авторами, ми дійшли висновку, що специфічна характеристика, яка описує реальність специфічність соціального інтелекту (а не соціальної компетентності, соціальної адаптованості, навичок соціальної взаємодії тощо), є саме соціальна антиципація - передбачення розгортання сценарію та наслідків соціальної взаємодії. У класичному тесті Дж. Гілфорда ідея прогнозування можливих наслідків взаємодії є одним з головних критеріїв соціального інтелекту. Шкільна освіта упорядковує соціальні орієнтації дітей в просторі та часі, що є передумовами для розвитку соціальної антиципації (П.П. Блонський, Л.О. Регуш, О.Я. Пономарьов). У молодшому шкільному віці соціально-перцептивне передбачення розвивається в напрямку вдосконалення здатності дитини розуміти логіку розгортання подій і, водночас, вдосконалення здатності прогнозувати ефекти соціальної взаємодії. В умовах інтернет-комунікації соціальна антиципація означає здатність передбачати реакцію на створений контент та повідомлення.

3. Соціальна взаємодія - одне з найважливіших завдань для розвитку дитини в цьому віці. Це робить самооцінку більш адекватною та допомагає соціалізувати дітей у нових умовах. У молодшому шкільному віці дружба стає соціально-психологічним явищем із глибоко індивідуальними стосунками дітей, а спілкування стає особливою школою соціальних відносин [1]. Вивчення цього питання у дітей молодшого шкільного віку дає підстави стверджувати, що закономірності соціальної взаємодії набувають нових особливостей у зв'язку із специфікою інтернет-комунікації. Зокрема, обмін текстовими повідомленнями у месенджерах, створення груп друзів у соціальних мережах, споживання та створення контенту в інтернеті створюють нові умови для розвитку навичок соціальної взаємодії.

Висновки. Здійснений нами теоретичний та практичний аналіз продемонстрував, що умови та специфіка інтернет-спілкування змінюють змістові та організаційні характеристики структурних елементів соціального інтелекту. Відтак, емпіричне дослідження закономірностей формування соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку повинно враховувати особливості інтернет-комунікації, а саме: рівень розвитку асинхронного мовлення та адекватність прогнозування зворотнього зв'язку (у процесі обміну повідомленнями), рівень усвідомлення емоцій через вираження їх за допомогою графічних позначень (смайлів), специфіку міжособистісних зв'язків, що опосередковуються засобами цифрового зв'язку (активність у соцмережах, кількість та якість друзів, мотиви інтернет-комунікації).

Література:

1. Ляховець Л.О. Вікові особливості становлення соціального інтелекту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2015. №126. С.102 - 106.

2. Семчук С. Медіасоціалізуючий вплив комп'ютерних технологій на молоде покоління. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2014. Частина 3, 321 – 329.
3. Смолл Г., Ворган Г. *Мозг онлайн. Человек в эпоху интернета*: пер. с англ. – М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2001. – 352с.
4. Солдатова Г. У., Нестик Т. А., Рассказова Е. И., & Зотова Е. Ю. *Цифровая компетентность подростков и родителей. Результаты всероссийского исследования*, Москва: Фонд Развития Интернет, 2013.
5. Gernsbacher, M. A. Internet-Based Communication, *Discourse Process*, 51(5-6), p. 359–373, 2014.

Резніченко Ольга Олексіївна
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
аспірантка кафедри психології

СТРАХИ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ: АНАЛІЗ СТАТЕВИХ ВІДМІННОСТЕЙ ТА ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Постановка проблеми. Страх – це емоція, яка виникає в ситуації загрози біологічному і соціальному існування індивіда і направлена на джерело дійсної або уявної загрози. Поряд з радістю, гнівом чи відразою, страх відноситься до базових емоцій, що виникли в результаті еволюційних процесів і виконують важливі функції біологічної та соціальної адаптації. Головними функціями страху є сигналізація про небезпеку і мобілізація ресурсів для її подолання. Цей автоматичний механізм включає специфічні психо-вегетативні рефлексії, що сприяють виживанню: припинення поточної діяльності, орієнтовна реакція, втеча, агресія або заціпеніння. Емоції страху присутні вже в ранньому дитинстві і супроводжують людину до самої смерті, змінюючи тільки предметну спрямованість. Поширеність та інтенсивність страхів у чоловіків та жінок неоднорідна; починаючи з підліткового віку дослідники відмічають порівняно більшу вираженість реакцій страху жінок.

Викладення основного матеріалу. В масштабному дослідженні симптомів тривожних розладів, що охопило більше 18,5 тис. респондентів з різних районів США (Bourdon та ін., 1988), найбільш поширеними фобіями як для чоловіків, так і для жінок виявились «павуки, клопи, миші та змії» і «висота». У жінок було виявлено порівняно більшу поширеність агорафобії та простих фобій; найвиразніші відмінності стосувались симптомів «виходити з дому наодинці», «бути на самоті» та страху «будь-якої нешкідливої чи небезпечної тварини». Схожі результати показало опитування 8 тисяч британських респондентів: найбільш розповсюдженою фобією серед жінок був страх тварин, серед чоловіків – висоти (Curtis та ін., 1998).

Жінки вдвічі частіше за чоловіків страждають на посттравматичний стресовий розлад. Це супроводжується патологічно посиленим придбанням умовного страху і більш виразними фізіологічними реакціями на подразнення (Inslicht та ін., 2013).

Ці дослідження переконливо доводять, що жінки *частіше та гостріше відчують страх*, в тому числі в нав'язливій дезадаптивній формі. Більша поширеність тривожних розладів серед жінок вказує на потенційну статеву різницю реакцій на загрозу.

У формуванні описаних відмінностей бере участь багато чинників.

Серед **біологічних причин** відзначається статевий диморфізм лімбічних структур, відповідальних за виникнення емоцій (включаючи молекулярний рівень нейробіологічних реакцій). Лабораторні дослідження демонструють, що самиці більш тривожні, ніж самці, в ситуаціях, пов'язаних з потенційною та очікуваною небезпекою, але не в ситуаціях реальних загроз (більша виразність фізіологічної реакції зафіксована як у щурів, так і у людей). На основі цих даних (С. Grillon, 2008) прийшов до висновку, що жінки менш здатні адаптуватися до контекстуальних і непередбачених загроз.

Вивчення **психологічних передумов страху**, безперечно має враховувати гендерні аспекти. Але подібні дослідження зустрічаються нечасто. Наявні відомості не дозволяють визначити загальні закономірності формування страху у дорослих жінок. Тож, це «біла пляма», що потребує додаткового вивчення.

Окрім внутрішніх причин, на формування жіночих страхів суттєво впливають **фактори навколишнього середовища**.

1. **Специфічні стресори і ризики**. Феміністичні студії звертають увагу на підвищені ризики віктимізації жінок, що спричиняють специфічні страхи: агресії, сексуальних домагань на роботі і в громадському просторі, домашнього насилля, зґвалтування, небажаної вагітності.

2. **Культурні фактори та історичні події** визначають як загальну поширеність страхів, так і їх специфічні різновиди. Так, пандемія COVID-19 народила новий різновид актуального страху, вплив якого наразі активно досліджується.

3. **Особливості соціалізації** є одним з найбільш очевидних та часто обговорюваних чинників виникнення страхів у жінок. З перших років життя стратегії виховання хлопчиків та дівчат суттєво відрізняються. Суспільство пред'являє різні вимоги щодо проявів емоцій, бажаних для представників різної статі.

Трансляція страхів власним дітям – важливий аспект проблеми, що додатково обумовлює необхідність психологічної роботи із страхами у жінок. Шляхи наслідування можуть бути різними: через генетичну передачу, через загальну чутливість, через сімейне виховання та засвоєні стереотипи поведінки.

4. **Гендерні норми** встановлюють стандарти діяльності і зразки соціальної поведінки жінок, в немалому ступені вони визначають і їхні

страхи. Традиційна модель жіночої поведінки передбачає: а) орієнтацію на заміжжя і материнство на протигагу кар'єри, б) залежну позицію у стосунках з чоловіком, демонстрацію м'якості і співчуття, в) високу значимість привабливої зовнішності як капітал «ринку наречених», еквівалентний соціальним досягненням чоловіка.

Страх материнства, властивий молодим жінкам, виражається в боязні проявити некомпетентність через відсутність потрібних умінь і навичок. Ідеалізований еталон, якому практично неможливо відповідати, народжує комплекс негативних переживань, що супроводжує жінок протягом усього життя (Liss та ін., 2013).

Страх за здоров'я та благополуччя близьких можна розглядати як наслідок турботи про інших. Від жінки очікується турбота не тільки про дітей та чоловіка, а також про літніх батьків й інших членів родини, що може суттєво ускладнити протікання кризи середнього віку. В час, коли жінка проходить суб'єктивно важкі та болісні особисті трансформації, і сама потребує підтримки, вона опиняється «затиснута» між обов'язками доглядати за літніми родичами і виховувати маленьку дитину або фінансово забезпечувати дорослих дітей. Цей феномен описується як *синдром сендвіч-покоління*, при цьому підвищений тиск виходить в першу чергу від дорослих дітей, а не від старіючих батьків (Pierret, 2006).

Страх старіння та втрати зовнішньої привабливості спричиняється надцінним ставленням до власної зовнішності та самооб'єктивацією жінок.

Висновок. Сьогодні накопичено багато емпіричних підтверджень та теоретичних пояснень того, що жінки порівняно з чоловіками більш схильні до реакцій страху в широкому спектрі життєвих ситуацій, а також більш схильні до формування патологічних симптомів тривожних розладів. Різниця чоловіків та жінок в реагуванні на загрозу пояснюється рядом біологічних, психологічних, екологічних та соціально-культурних чинників, які взаємодіють між собою. Фізіологічні особливості жіночої статі обумовлюють чутливість до сприйняття емоціогенних стимулів, виразність фізіологічних реакцій на стрес і тривалість зберігання умовно-навченого страху. Ми припускаємо що жінки виступають «зберігачами» пам'яті про небезпеку і «трансляторами» страхів, безпосередньо передаючи їх наступним поколінням. Це обумовлює необхідність поглибленого вивчення страхів в жіночих популяціях. Серед невирішених питань, що складають перспективи наступних досліджень – вплив гендерних установок та гендерної ідентичності на прояви страхів у жінок.

Література:

1. Bourdon K. H., Boyd J. H., Rae D. S., Burns B. J., Thompson J. W., Locke B. Z. Gender differences in phobias: Results of the ECA community survey. *Journal of Anxiety Disorders*. 1988. Vol. 2, Is. 3. P. 227–241. DOI: 10.1016/0887-6185(88)90004-7

2. Curtis G., Magee W., Eaton W., Wittchen H., Kessler R. Specific fears and phobias: Epidemiology and classification. *British Journal of Psychiatry*, 1998. Vol. 173(3). P. 212–217. DOI: 10.1192/bjp.173.3.212

3. Inslicht S. S., Metzler T. J., Garcia N. M., Pineles S. L., Milad M. R., Orr S. P., Marmar C. R., Neylan T. C. Sex differences in fear conditioning in posttraumatic stress disorder. *Journal of Psychiatric Research*. 2012. Vol. 47(1). P. 64–71. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2012.08.027.

4. Grillon C. Greater Sustained Anxiety but Not Phasic Fear in Women Compared to Men. *Emotion*. 2008. Vol. 8(3). P. 410–413. DOI: 10.1037/1528-3542.8.3.41

5. Liss M., Schiffrin H. H., Rizzo K. M. Maternal Guilt and Shame: The Role of Self-discrepancy and Fear of Negative Evaluation. *Journal of Child and Family Studies*. 2013. Vol. 22. P. 1112–1119. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9673-2>

6. Pierret C. Sandwich generation: women caring for parents and children. *Monthly Labor Review*. 2006. Vol. 129(9). P. 3–9. URL: <https://www.bls.gov/opub/mlr/2006/09/art1full.pdf>

Кальба Ярослава Євгенівна

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

к. психол. н.,
доцент кафедри психології

ТРАВМА РОЗВИТКУ: СТРАТЕГІЇ РОБОТИ В КЛІНІЧНІЙ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ

Постановка проблеми. Проблема психологічної травми була і залишається однією з найактуальніших в межах клінічної психології та психотерапії. Ґрунтовні дослідження останніх років зазначають, що етіологія множинного особистісного розладу (межевого розладу особистості в гештальт-терапії) прослідковується у ранньому дитячому досвіді інтенсивного тривалого насилля як фізичного, так і психологічного. Травматичний досвід раннього віку (досвід переживання насилля та емоційної відчуженості дитиною) сприяє в подальшому формуванню дифузної ідентичності, розмитості власних кордонів, хиткої автономії з відповідними порушеннями тілесності (психосоматичні симптоми й розлади) [3].

Викладення основного матеріалу. До прикладу фізичним насиллям може бути фізичне катування, сексуальне гвалтування, або ж навіть присутність при будь-якому фізичному чи сексуальному насиллі тощо. До феноменів психологічного насилля відносять все те, що руйнує взаємини прив'язаності або ж навпаки, насильно їх фіксує. Нестабільність,

ненадійність емоційних взаємин спричинює перцептивний, емоційно-чуттєвий образ Іншого «флюктуючим» у сприйнятті дитини від «тотально хорошого» (люблячого, приймаючого) до «тотально поганого» (караючого, з відторгненням), який назавжди стає чужим і потенційно загрозливим.

У цьому контексті видається доречним розглянути феномен «патогенного батьківства» (англ. pathogenic parenting) J. Bowlby, яке він визначає як основний етіологічний фактор невротичних симптомів, особистісних розладів, сімейних і подружніх проблем. На переконання автора в ситуації емоційної депривації дитина, яка активно досліджує світ і відчуває потребу в підтримці дорослого, знаходить лише порожнечу, байдужість і невідомість. Інтроєктовані патерни спричинюють формування різних психопатологій, центральними переживаннями в яких стають страх втрати, смерті, порожнечі тощо. Натомість емоційний симбіоз як екстремальна форма взаємозалежності, пов'язаний з переживанням повного «злиття» і «розчинення» в Іншому, коли кордони власного «Я» втрачаються. В учасника симбіотичних взаємин відсутня потреба у власній індивідуальності. Як наслідок, неможливим видається «когнітивне самовизначення» «Хто Я?», що можливе лише за умови диференціювання себе і своїх кордонів від Іншого. Типовою для цих взаємин стає імпульсивна крайня форма відкритості кордонів, що провокує будь-яке фізичне, сексуальне, психологічне вторгнення Іншого, як бажання заповнити «інтрапсихічний вакуум» [4].

J. Bowlby зауважує, що формування певної психопатології буде відбуватися в обох випадках, оскільки світ для таких дітей завжди буде залишатися двозначним, а звідси – невизначеним і небезпечним. Відповідно внутрішній світ дитини, кордони власного тіла, статево-рольова ідентичність також будуть дифузними, нечіткими, розпливчати.

Як психологічне насилля також можна класифікувати сім'ї з адиктивною поведінкою, де один або ж обоє батьків є алко- та наркозалежними. Психічний статус дитини визначається патерном залежності від компульсивної поведінки батьків, що формується в результаті дитячих спроб сформувати безпеку, зберегти власну ідентичність і самоповагу. У практичній психологічній площині цей патерн називається «спів-залежність» (англ. co-dependence). Дитина прагне взяти на себе вирішення сімейних проблем. Аби втримати увагу на своїй персоні дитина припиняє вдовольняти власні потреби і стає спів-залежною. Основним наслідком такого типу взаємин психотерапевти вважають крихкість та проникливість кордонів «Я», знецінення почуттів (втрата здатності їх виражати), труднощі (нездатність) встановлювати емоційну близькість.

Описаний анамнез (як зазначалось вище) в подальшому впливає на формуванню особливої особистісної організації, яка в гештальт-терапії має назву «межевої особистісної структури» при якій «суб'єкт має кілька виражених і окремих особистостей, кожна з яких визначає характер поведінки і установок в період часу, коли домінує» (I. Kaplan, J. Sadock).

Наслідком цього є не лише характерна дифузна самоідентичність, а й полезалежний когнітивний стиль, залежність самооцінки від оцінок значимих інших тощо. Провідним захисним механізмом такого типу особистості стає розщеплення, яке дозволяє співіснувати у самосвідомості крихкого, слабкого, залежного «Я» і водночас агресивного, грандіозного «Я», що в залежності від зовнішніх умов може актуалізуватись як позиція «жертви», так і «агресора» [2, с.453].

Нездатність оцінювати й аналізувати реальні аспекти власної життєвої ситуації таким клієнтом та схильність до дисоціацій при зіткненні з надмірно сильними переживаннями привносять свої труднощі у клієнт-терапевтичний альянс. Клієнт, який переніс тяжкі травми зазвичай відщеплює агресивну поведінку в іншу область, натомість моделює таку ситуацію в якій терапевт може споглядати його лише в ролі жертви. Варто зазначити, що дисоціації не схожі на витіснення (мовно закодований матеріал, що в подальшому забувається). Дисоціації відділяють переживання від пам'яті, що спричинює розщеплення переживань, кодування їх в різноманітні соматичні спогади, спогади різної сенсорної модальності на кшталт: кінестетичні, візуальні, аудіальні. В подальшому вони можуть актуалізовуватись, відновлюватись у формі інтенсивних фізичних спалахів (flashbacks) або ж станів дисфорії з низькою когнітивною організацією.

Ph. Bromberg вважає, що «істина», яка зберігається в дисоціаціях є недоступною для інтерпретаційних втручань, адже існує в емпіричній пам'яті клієнта як переживання без чітких перцептивних та когнітивних спогадів пов'язаних з «Я». Аби відчуженні психічні стани трансформувались у суперечливі об'єкти саморефлексії, вони повинні насамперед стати наративними. Здатність терапевта витримувати (залишатися свідком) переповідання клієнтом своєї історії є важливим першим кроком перетворення травматичного досвіду в об'єкт осмислення клієнтом і терапевтом [1].

З огляду на те, що психологічна травма є надмірним, раптовим переживанням, яке перевищує можливості психіки дитини (дорослої людини) справитись в поточним момент буття, призводить до наслідку – травматичний досвід клієнтом не може виражатись словами і зберігається на рівні сенсорної або ж соматичної пам'яті. Це робить терапію складною та напруженою як для клієнта так і для терапевта. Відповідно типовою реакцією терапевта при роботі з такими клієнтами може бути дисоціативний відхід, неухважність до польових процесів під час сесії.

Davies, J. & Frawley, M.G. досліджуючи конфігурації переносу/контр-переносу виділяють такі типові пари клієнт-терапевтичного альянсу: корисливий батько і занедбана (покинута) дитина; агресор (насильник) і жертва; рятівник і дитина, що очікує порятунку; спокусник і спокушений. Відповідно кожен учасник альянсу відіграє комплементарну роль в межах травматичного досвіду. Самовідчуття клієнтів може бути дуже перемінним: від переживання почуття маленької безпомічної дитини, схвильованої перед

могутнім дорослим, до дистанціювання, відособлення загалом. Кордони таких клієнтів між «зараз» і «після» дуже розпливчаті, що спричинює переживання подій минулого як частину (контекст) теперішнього [2].

Висновки. Випробування для терапевта полягає в тому аби зберегти власну життєдайність на протязі болючого переповідання клієнтом історій (наративів), залишатися одночасно спостерігачем і учасником дій терапевтичного процесу, особливо у моменти сильного прагнення до повторень травматичного минулого досвіду клієнта.

Література:

1. Каплан Г. И., Сэдок Б.Дж. Клиническая психиатрия. В 2 т. Т. 2. Пер. с англ. М.: Медицина, 1998. 528 с.
2. Кернберг О. Ф. Тяжелые личностные расстройства: Стратегии психотерапии. М.: Независимая фирма «Класс», 2001. 464с.
3. Моховіков О.М. Криза і травма в клінічній гешталь-терапії: навчальний посібник. Ред.-упор. Є.Гончарук. Львів: Гельветика, 2020. 120с.
4. Bowlby J. The making and breaking of affectional bonds. London, Sage Press, 1979. 224р.

Калашникова Людмила Володимирівна
Центральноукраїнський державний
педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
старший викладач кафедри практичної
психології

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Постановка проблеми. Сьогодні поставило перед вищою школою України завдання створити сприятливі умови для формування не тільки гармонійно розвиненої, толерантної, національно свідомої, але й конкурентоспроможної особистості, яка має бути підготовленою для успішного виконання певної діяльності.

Професійна підготовка майбутніх психологів в оновлених економічних, політичних та соціокультурних умовах має бути спрямована на цілеспрямоване формування професійної компетентності, під якою розуміють інтегральну характеристику майбутнього фахівця, що включає рівень усвідомлення професійно важливих знань, сформованості умінь та навичок; готовності до успішної реалізації професійних функцій; здатності розв'язувати професійні задачі в реальному житті та ефективно взаємодіяти з навколишніми.

Мета роботи полягає в узагальненні поглядів науковців на сутність поняття професійної компетентності майбутніх психологів та особливості її формування під час навчання у вищих навчальних закладах.

Викладення основного матеріалу. Професійна компетентність як наукова проблема стала предметом активного вивчення починаючи з 90-тих років минулого століття. Так, у документах ЮНЕСКО саме компетенції розглядаються як бажаний результат освітнього процесу. Особлива увага надається розкриттю сутності ключових компетенцій, що необхідні для успішного навчання та здійснення в майбутньому професійних функцій.

У психології різноманітні аспекти професійної компетентності вивчали І.Р. Алтуніна, М.М. Ахметова, І.Ю. Белова, В.М. Грищенко, А.К. Маркова та інші науковці.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити щонайменше три підходи до розуміння сутності поняття професійної компетентності. Представники першого підходу трактують її як інтегральну характеристику, що включає стійкі якості особистості, які реалізуються в професійній діяльності й здатні зробити її успішною. Подібної позиції дотримуються І.Ю. Белова, О.І. Гура, М.А. Чошанов та інші вчені. Так, Н.В. Судденкова розглядає професійну компетентність як сукупність взаємопов'язаних компетенцій, що відображає теоретичну й практичну підготовленість спеціаліста до професійної діяльності, містить особистісні й професійні здібності людини, які визначають успішне виконання індивідом власної професійної місії. Поруч із знаннями, уміннями та навичками дослідниця наголошує й на актуальності наступних особистісних характеристик - ставлення до себе та професійної діяльності, сформованість моральної позиції [4, с.8].

Відповідно до другої позиції, професійна компетентність розуміється системою компетентностей. Подібної думки дотримуються К.Я. В'язіна, Ю.М. Ємельянова, Е.Ф. Зеєр та інші вчені. Зокрема, І.О. Зимня виокремлює три групи ключових компетентностей: 1) компетентність щодо себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; 2) компетентності щодо взаємодії з навколишніми; 3) компетентності щодо діяльності в усіх її видах та формах [1]. Близькою є позиція В. Ландшеєра, який пропонує розглядати наступні компоненти професійної компетентності як системи: 1) соціальна компетентність – готовність до сумісної діяльності та співробітництва з навколишніми, до прийняття власної відповідальності за результат здійсненої роботи, володіння прийомами професійного навчання; 2) спеціальна компетентність – готовність до самостійного виконання певної діяльності, уміння успішно розв'язувати типові професійні завдання, оцінювати результати власної діяльності, самостійно розвиватися та самовдосконалюватися; 3) індивідуальна компетентність – готовність до постійного підвищення кваліфікації та успішної самореалізації в професії, здатність до професійної рефлексії, подолання професійних криз та деформацій.

Згідно третього підходу, професійну компетентність складають професійно-технологічна підготовленість та ключові компетенції [3, с.37-38]. Ідеться про технології та ключові компетенції, під якими розуміють знання, уміння, навички, особистісні якості та здібності, що виявляються фахівцем під час здійснення професійної діяльності. Вивченням ключових компетенцій займалися І.Г. Агапова, І.О. Чебанна, А.В. Хуторський та інші науковці.

Узагальнюючи основні положення розглянутих підходів щодо розуміння сутності професійної компетентності можна констатувати, що розглядаючи формування професійної компетентності в ролі основної задачі, яка стоїть перед вищою школою, науковці наголошують на необхідності переорієнтувати освітній процес з процесу на результат, який має розглядатися з позицій суспільства, забезпечення ефективної конкурентоспроможності майбутніх фахівців та розвитку їх самостійності під час успішного вирішення професійних задач. Не розходяться погляди дослідників і з приводу того, що професійна компетентність є складним системним утворенням. Саме тому під час освітнього процесу необхідно створювати сприятливі умови для усвідомлення майбутніми фахівцями професійно важливих знань, умінь і навичок та активного використання набутого досвіду на практиці. Залучаючи студентів до дослідницької роботи, викладачі розвивають їх творчий потенціал. Крім того необхідно повсякчас цілеспрямовано впливати на мотиваційну сферу студентів, з метою підсилення мотивації до професійної діяльності та самовдосконалення. Ідеться про дієвість науково-педагогічного, гностичного, самоосвітнього та діяльнісного аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що особливості проходження професійної підготовки майбутніх психологів та шляхи вдосконалення цього процесу вивчали С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та інші українські психологи, які однією із умов успішного професійного становлення майбутнього психолога розглядали цілеспрямоване формування під час освітнього процесу як професійних, так і особистісних якостей, які в майбутньому допоможуть їм успішно виконувати професійну діяльність, яка розгортається в системі «людина-людина».

Проблемою дослідження професійної компетентності психолога опікуються Ю.В. Варданян, В.М. Карандашев, Н.В. Чепелева та інші. В основу подібних наукових доробок покладено щонайменше дві наукові тенденції: перша пов'язана із вивченням своєрідності професії психолога, друга – з дослідженням професійного профілю психолога, до якого входять особливості психічної сфери, система внутрішніх психічних станів, ділові та особистісні якості, що лежать в основі успішної діяльності психолога. А.К. Маркова обґрунтувала своєрідність моделі праці психолога. Основною особливістю професії психолога є її гуманістична спрямованість. С.Д. Максименко та інші вчені розробили професійний профіль практичного психолога.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що найчастіше, професійна компетентність психолога розглядається науковцями як єдність досвіду (знань, умінь і навичок), здібностей особистості та професійно важливих якостей. Як справедливо вказує В.М. Карандашев, для успішного виконання професійних функцій, психолог повинен мати не тільки глибокі та системні знання з навчальних дисциплін психологічного циклу, але й з інших наукових галузей, що лежать в основі його світогляду. Успішність взаємодії психолога з клієнтом залежить і від сформованості його професійних умінь. У першу чергу йдеться про досконале володіння психологічним інструментарієм, прийомами та технологіями професійної діяльності. Сформовані професійні навички дозволяють психологу успішно виконувати свою роботу. Поруч із цим, автор наголошує й на актуальності наступних особистісних якостей – прояв творчості, активний пошук нових ідей та інноваційних технологій, розвиток ініціативності та комунікабельності [2]. Крім того, психолог має бути стресостійким, стриманим, цілеспрямованим, толерантним, чуйним, самокритичним, мати адекватну самооцінку, здатним до самоаналізу та самоконтролю, прагнути до самовдосконалення, бути готовим допомогти навколишнім та брати на себе відповідальність.

Висновки. Узагальнюючи погляди науковців на сутність професійної компетентності психолога, можна констатувати, що науковці розглядають цей феномен як складне психологічне утворення, яке включає, з одного боку єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього фахівця до успішного здійснення професійної діяльності, а з іншого – здатність виконувати цю діяльність.

Як засвідчує практика, з метою формування професійної компетентності у психологів під час навчання у вищих навчальних закладах, поруч із діяльнісним підходом доцільно використовувати компетентнісний (Е.Ф. Зеєр, Л.М. Карамушка, А.К. Маркова, О.Я. Савченко та ін.), особистісно орієнтований (В.В. Рибалка, Н.В. Чепелева та ін.), діалогічний (Г.В. Дьяконов, І.В. Михайлюк та ін.) та екофасилітативний (П.В. Лушин).

Література:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалиста, 2004. 40 с.
2. Карандашев В.Н. Психология: введение в профессию. Москва: Смысл, 2000. 288 с.
3. Новиков А.М. Профессиональное образование. Москва: ЭГВЕС, 1997. 258 с.
4. Судденкова Н.В. Формирование профессиональной компетентности специалиста в правовой сфере в ссуз: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования. Казань, 2007. 18 с.

ПРАКТИЧНІ СКЛАДОВІ ДОСЯГНЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЦІЛІСНОСТІ У РАМКАХ БАЛАНСНОЇ МОДЕЛІ Н. ПЕЗЕШКІАНА

Постановка проблеми. В умовах сучасного світу дедалі частіше постає завдання збереження та підтримки цілісності особистості. Щоденні міні-стреси, політичні баталії, різноманітні війни, ситуації домашнього насилля, пандемія, зростання цін та ціла низка інших психотравмувальних подій призводять до розбалансування особистості. При цьому людина часто не розуміє, що з нею відбувається. Начебто все йде добре і, разом із цим, бракує сил, погіршується сон, зникає радість від життя тощо. Здебільшого таких негативних проявів можна позбутися техніками самопомоги, якщо людина усвідомлює складові своєї особистісної цілісності, взаємозалежність цих складових і знає, як їх можна проаналізувати та куди прикласти зусилля для відновлення балансу.

Викладення основного матеріалу. Особистість, безумовно, є таким утворенням, яке складається з окремих психічних явищ (процесів, станів, властивостей). Але, разом із цим, вона ніколи не є лише сумою цих явищ, оскільки її не можна зрозуміти в логіці такого собі «додавання розумінь» окремих складових. Особистість – це складна система, а отже цілісність особистості визначається не лише її складовими. Більше того, кожна частина ніколи не існує окремо, самотійно, автономно, вона є носієм усієї особистості, а також її відбиттям.

Особистість живе, розвивається і формується як цілісність. У цьому живому русі цілісності змінюються взаємозв'язки окремих складових, змінюються самі ці складові, але вони завжди системно поєднані й виникають після окремого живого руху особистості та сприяють наступним її цілісним рухам. Причому ця унікальна здатність особистості, як цілісності, – відбиватися в її кожній окремій якості, стосується не лише психічних рис. Ми легко впізнаємо людину за її фізичними особливостями, оскільки вони належать конкретній особистості й містять у собі тим чи іншим способом її усю [1].

Розглянемо компоненти особистісної цілісності в рамках балансної моделі Н. Пезешкіана (Мал.1). Компонентами зазначеної моделі, як видно з малюнка, є 4 сфери життя людини, дисбаланс між якими призводить до внутрішніх особистісних конфліктів:

1. Сфера «Тіло» — людина тілесна істота, котра володіє певною фізичною формою та фізіологією. Потреби, що задовольняються у цій сфері: сон, харчування, сексуальність, розслаблення та ін.

2. Сфера «Діяльність» — формується потребою структурувати, змінювати, перетворювати світ, що є однією із базових потреб людини. Основні поняття цієї сфери: діяльність, робота, досягнення, успіхи.

3. Сфера «Контакти / Традиції» — пов'язана з потребою у визнанні свого існування з боку інших, соціалізації, спілкуванні з собі подібними.

4. Сфера «Фантазій / Майбутнього» — визначається потребою в духовному житті й реалізується людиною через інтуїції, сни, містичний досвід, фантазії, спогади [2].

Мал.1. Балансна модель Носрата Пезешкіана

Якщо узяти всю енергію та час, які людина витрачає упродовж дня на різні види діяльності, за умовні 100 %, то її можна розподілити між наведеними вище сферами у приблизно однаковому співвідношенні. Тобто, Н. Пезешкіан наголошує на тому, що у цілісної особистості відсотки розподіляться приблизно по 25 %, можливо, з невеликим перекосом у ті сфери, які на даному етапі життєдіяльності найбільш задіяні. А якщо в одній зі сфер перебуває понад 30 % енергії упродовж тривалого часу, то є сенс говорити про утворення внутрішнього конфлікту.

З метою профілактики таких конфліктів, вважаємо за доцільне проводити аналіз своєї балансної моделі двічі на місяць, а також у періоди, коли відчувається нервові напруження, втома, вигорання тощо.

Пропонуємо декілька запитань, які варто собі ставити, досліджуючи, що відбувається у кожній зі сфер життєдіяльності.

Сфера тіла:

- Що я відчуваю у своєму тілі? Чи є у мене біль, дискомфорт?
- Як я оцінюю свою зовнішність?
- Як я реагую, коли критикують мою зовнішність?
- Якою є якість мого сну?
- Чи приділяю я час фізичній активності?
- На скільки здоровою є їжа, яку я споживаю?
- Як ставились до здоров'я у моїй сім'ї?

Сфера досягнень:

- Яким видам діяльності я віддаю перевагу?
- Чи подобається мені моя робота?
- Чи легко мені визнавати, що чийсь досягнення вищі, ніж мої?

- Що я відчуваю, коли чогось досягаю? Коли не вдається досягти?
- Чи важко мені приймати рішення?
- Що для мене важливіше – сім'я чи кар'єра?
- Як ставились до досягнень у моїй сім'ї?

Сфера контактів:

➤ Як я реаую на нові знайомства? Чи легко мені заговорити першим(-ою) до незнайомої людини?

- Як я почуваю себе у багатолюдних місцях?
- Чи комфортно мені наодинці із собою?
- Як багато друзів у мене є? Чи були друзі в дитинстві?
- Чи важливий для мене контакт із родичами?
- Чи часто бувають у мене гості?
- Як ставились до гостей мої батьки?
- Контактам з якими людьми я віддаю перевагу?

Сфера фантазій:

- Чи часто мені приходять в голову гарні ідеї?
- Чи планую я свою майбутню діяльність?
- Чи є у мене мрії, цілі?
- Про що я зазвичай думаю?
- Чи схильний(-а) я чіплятися за минуле?
- Які фантазії у мене були в дитинстві? Про що я мріяв(-ла)?
- Чи фантазую я про майбутні події?
- Чи читали мені в дитинстві казки? [3]

Висновки. Отже, балансна модель Н. Пезешкіана – це гнучкий та простий інструмент як для самоаналізу, так і для діагностики цілісності особистості під час професійного консультування. Запропоновані запитання до кожної сфери можна продовжувати та розширювати. Також доцільно дізнатися, які вислови, прислів'я та приказки людина часто чула вдома, серед друзів, колег. Вони теж можуть виявитися доволі ресурсними для відновлення та підтримки особистісної цілісності. Цікавим також є дослідження на пошук ресурсів у кожній зі сфер окремо, яке маємо намір висвітлити у наступних публікаціях.

Література:

1. Максименко С. Д. Психологія особистості: змістовні ознаки. *Наука і освіта*. 2014, № 5. С. 45–52.
2. Медвідь А. МІР-2 або Толерантність до невизначеності. 2018. URL: <https://cutt.ly/cbVodUh> (дата звернення: 15.05.2021).
3. Карікаш В. І., Босовська Н. А., Кравченко Ю. Є., Кириченко С. О. Основи Позитивної психотерапії. Первинне інтерв'ю: метод. посіб. Черкаси: Український Інститут Позитивної крос-культурної психотерапії та менеджменту, 2013. 63 с.

Білінська Ірина Петрівна
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В. Гнатюка,
магістранта факультету педагогіки і психології

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПСИХІКУ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Понад рік тому, у зв'язку із розповсюдженням коронавірусу Covid-19 в Україні та у цілому світі почали запроваджувати карантинні заходи, що призвело до закриття на невизначений термін усіх закладів освіти. За короткий час вони були вимушені перейти на дистанційну форму навчання. Ніхто не був готовий до такого повороту подій. Педагоги, учні та їх батьки опинилися у складній і незвичайній для себе ситуації як у професійній сфері, так і в особистому житті. Під час упровадження дистанційного навчання виникло багато суто технічних проблем: відсутність у певної частини суб'єктів освітнього процесу сучасних гаджетів, недосконалості інтернет-зв'язку, а також навчальних матеріалів, непристосованих до такої форми освіти. А проте, найбільшою проблемою стала неготовність різних суб'єктів до дистанційної освіти – як фізично, морально, так і психологічно. Тому питання психологічних особливостей взаємодії учасників дистанційного навчання в освітньому середовищі є доволі важливими та актуальними.

Викладення основного матеріалу. Незважаючи на багаторічний досвід розвитку дистанційного навчання у світі, через його багатогранність і масштабність як явища, вітчизняні й зарубіжні фахівці так і не змогли дійти спільної думки й дати більш-менш уніфіковане визначення поняттю дистанційна освіта. Актуальним і вдалим, на нашу думку, є вислів Д. Шела який вважав, що дистанційна освіта містить в собі дивний парадокс: вона впевнено затвердила своє існування, але не в змозі визначити, що то таке.

У публікаціях багатьох авторів широко використовується два терміни: «дистанційна освіта» і «дистанційне навчання». Більшість фахівців розглядають дані поняття як синонімічні. А проте, у науковій літературі є й інша точка зору, згідно якої дані терміни не є ідентичними. Зокрема, А. Андреев розмежовує ці поняття таким чином: під дистанційною освітою учений розуміє «систему, в якій на основі дистанційного навчання учні досягають певного освітнього рівня і здатні його підтвердити»; а дистанційне навчання трактує як «синтетичну, інтегровану форму навчання, що базується на використанні традиційних і нових інформаційних технологій» [2, с. 44].

Аналіз публікацій останніх років засвідчує, що використання визначення «дистанційна освіта» міцно затвердилося в сучасному професійному лексиконі, незважаючи на численні заперечення окремих фахівців щодо використання даного терміну.

Згідно із Дж. Рамблом, вперше зазначений термін було використано у каталозі кореспондентських курсів Університету Вісконсін у 1892 р. [G.Rumble, 1986 the planning and managememnt of distance education.London:Croon Helm]. Члени Американської Асоціації дистанційної освіти пропонують наступне визначення: «Дистанційна освіта – це придбання знань і умінь за допомогою інформації і навчання, що включають в себе все різноманіття технологій та форм навчання на відстані [6].

Проте, незважаючи на те, що закордонні навчальні заклади вже давно перейшли на дистанційну форму навчання, в Україні процес переходу до інформаційного суспільства відбувся значно пізніше. Він вимагав і продовжує вимагати чимало змін у різних сферах діяльності людей, в тому числі, в освіті.

На сучасному етапі здійснення освітньої діяльності повинне відбуватися за новітніми технологіями. І одним з основних напрямків такого розвитку є упровадження дистанційних технологій навчання, головна мета яких – створення середовища дистанційної освіти. Своєю чергою, створення й розвиток системи дистанційної освіти забезпечуватиме загальнонаціональний доступ до освітніх ресурсів, за допомогою використання сучасних інформаційних технологій.

Згідно з «Положенням про дистанційну освіту в Україні», затвердженим МОН від 21 січня 2004 року, «дистанційна освіта» – це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання. Технології дистанційного навчання складаються з педагогічних та інформаційних технологій [1].

Але, незважаючи на те, що принаймні номінально дистанційна форма навчання для українців не є такою уже й новою, події останніх років показали повну неготовність до цього процесу як у фізичному аспекті (відсутність сучасних гаджетів, низька швидкість інтернет-зв'язку, перенавантаження онлайн-платформ і т. д.), так і у психологічному, тому що перехід до нової інформаційно-освітньої площини ставить нові й незвичні вимоги до усіх суб'єктів навчального процесу.

Віртуальний освітній простір, у який залучений певний суб'єкт, відображає взаємозв'язок усіх сфер особистості: емоційної, інтелектуальної, ціннісно-сміслової, поведінкової та інших, а специфіка дистанційного навчання впливає на такі психологічні аспекти функціонування людини, як мотиваційний, когнітивний, віковий, педагогічний, соціальний, гендерний, психофізіологічний тощо [4, с. 40].

Спілкування в освітньому середовищі виступає як інтенсивна емоційна взаємодія між викладачем та учнем, причому цей зв'язок у процесі навчання для слухача (учня) повинен забезпечувати психологічний комфорт, а для вчителя – можливість краще пізнавати індивідуально-психологічні потреби й можливості слухача. На жаль, дистанційне навчання відбувається за умови опосередкованого спілкування, і це значно погіршує процес засвоєння знань.

Також на низьку якість засвоєння знань і на психіку, її непередбачувані афективні складові впливає взаємодія людини з глобальною мережею Інтернет.

Для забезпечення якісного навчального процесу необхідно створювати належну психологічну основу, без якої неможлива будь-яка форма навчального процесу, в тому числі, дистанційна. І одна з таких умов – належна психологічна підтримка учнів. Створення сприятливого для дистанційного навчання психологічного клімату передбачає надання дієвої допомоги у виробленні індивідуального ефективного стилю засвоєння знань у віртуальному освітньому середовищі.

Серед існуючих підходів психологічної підтримки слухачів (учнів), які можуть сприяти створенню сприятливого психологічного клімату саме у віртуальному просторі, доцільно згадати [4, с. 42]:

- вивчення психологічних умов успішного навчання (психологічних особливостей, властивостей, необхідних для дистанційного навчання);
- розробка методів дистанційної психологічної діагностики слухачів, створення блоків спеціальних психодіагностичних методик;
- створення методів і практичного психологічного інструментарію для вирішення проблеми ідентифікації слухачів при контрольному тестуванні у мережі Інтернет та ін.

Висновки. Отже, дистанційна освіта, започаткована наприкінці ХХ століття, увійшла у ХХІ століття як одна із ефективних і подеколи незамінних форм навчання. Вона має низку своїх психологічних особливостей, з урахуванням яких можна досягнути якісного засвоєння знань учнями в умовах сучасних глобальних викликів.

Література:

1. Андреев А. А., Солдаткин В. И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. М.: МЭСИ, 1999. 196 с.
2. Закон України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання Наказом № 40 Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 р.» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04>
3. Застело А.О. Психологічні основи дистанційного навчання. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. *Психологія*. 2013, Вип. 45(2). С. 85–94.
4. Лукашенко І. М., Луценко О. Л. Психологічні аспекти навчання у віртуальному середовищі. *Вісник ХНУ. Серія: «Психологія»*. 2016, № 60. С. 40–43.
5. Малінко О. Психолого-педагогічні особливості дистанційної освіти *Освітній портал «Дистанційна освіта»*. Інформаційні статті щодо ДО. 2002, № 6. С. 38–45.
6. Holmberg B. Status and Trends of Distance Education. London: Kogan Page, 1990. 200 p.

Федоренко Ольга Олександрівна
Житомирський державний університет імені Івана Франка
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
соціально-психологічного факультету

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми. Актуальність вивчення особливостей тривожності у дорослому віці підтверджується станом сучасного суспільства, яке нині знаходиться у кризовому стані. Пандемії, політичні кризи, економічна нестабільність – усе це негативно відображається на соціально-активній частині населення України – дорослих людях.

Особливо значущим є вивчення статевої особливості поведінки у стані тривоги, оскільки це є одним із способів, які допомагають долати стан тривожності. Досить часто подолання тривоги реалізується через різноманітні стратегії її уникнення. Однією із пасивних, але дієвих стратегій є конформізм.

Викладення основного матеріалу. Особи, які мають деякі труднощі у вираженні власних думок та суджень зазнають значних емоційних коливань, оскільки у випадках невизначеності або нестабільності залишаються віч на віч зі своїми проблемами, а не здатність озвучити потребу у підтримці призводить до суб'єктивного відчуття самотності, яке не дає можливості дорослій людині бачити перспективи свого розвитку й актуалізації майбутнього. Що обумовлює своєрідне замкнене коло: тривога – конформна поведінка – тривога.

Тривогою називають безумовну реакцію організму на ситуації небезпеки [1, с. 60]. У психологічній науці тривога розділяють за силою впливу на особистість на «нормальну» (відповідну ситуації), яка є природною реакцією на незвичайні, несподівані впливи оточення і «невротичну» (патологічну), яка виявляється у патологічній схильності надавати великого значення оточуючим впливам та піддаватися почуттю тривоги.

Як правило, психологи розрізняють феномен «тривога» і поняття «тривожність». Наприклад, В. Вербицький та Г. Улунова виокремлюють, що тривожність – це епізодичні прояви неспокою та хвилювання, що мають фізіологічну й поведінкову об'єктивізацію [3, с. 25].

Стан тривоги не завжди має сприйматися як негативний чи деструктивний. Таке бачення покладено в основу виділення двох різновидів тривоги [2, с. 108]:

- 1) тривога, як «активізуючий» стан, яка надає суб'єкту додатковий імпульс;
- 2) тривога, як своєрідний «седативний» стан, який паралізує людину.

З почуттям тривожності пов'язують певні суб'єктивні та об'єктивні особливості. Так, виділяють особливості почуття тривоги у людей різного віку, статі, соціального статусу, когнітивної складності, гендерної самоідентифікації.

Для вивчення статевих особливостей соціальної тривожності у дорослому віці нами було проведено дослідження, яке мало на меті визначити особливості переживання почуття тривожності у осіб чоловічої та жіночої статі.

У дослідженні взяли участь дорослі люди віком старше 22 років та молодше 46, загальна вибірка складала 72 людини (чоловіків – 28, жінок – 44). Соціальна тривожність у досліджуваних діагностувалася з допомогою методики міні-SPIN.

Результати опитування представлені на рисунку 1.

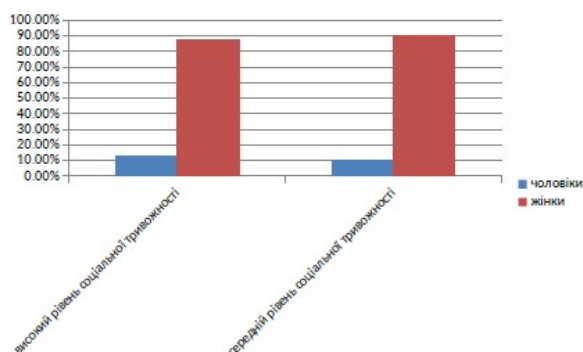

Рис. 1. Особливості соціальної тривожності чоловіків та жінок

Впродовж дослідження було визначено, що у чоловіків та жінок є значні відмінності у переживанні соціальної тривожності. Для досліджуваних обох статей характерно високими показники соціальної тривожності у жінок (87%), на відміну від чоловіків (13%). Для середнього рівня тривожності характерна аналогічна закономірність: жінки виявляють значну соціальну тривожність (89%), чоловіки – мінімальну (10%). Жінки маю значно вищі показники за цим параметром. Можна припустити, що вони є більше орієнтованими на соціум, залежать від його думки. Також можемо припустити, що особливості гендерної соціалізації, які передбачають стереотипно фемінну поведінку, яка наразі є соціально прийнятною у суспільстві щодо жінок, є чинником такої високої тривожності.

У чоловіків показник соціальної тривожності значно нижчий, що може свідчити про те, що соціальна бажаність для досліджуваних чоловічої статі не є актуалізованим явищем. Хоча, можемо припустити, що це стосується лише поняття «соціум» загалом, проте якщо говорити про значущих чи референтних осіб для представників чоловічої статі, то вони демонструватимуть рівень соціальної тривожності аналогічний жіночому.

Висновки. Отже, було встановлено, що існують відмінності переживання почуття соціальної тривожності чоловіків та жінок. Жінки демонструють значно вищий рівень соціальної тривожності, ніж чоловіки.

Література:

1. Батлер Д. Подолати соціальну тривогу. Львів : Вид-во Українського католицького університету : Свічадо. 2014. 96 с.
2. Булатова Т. А. Социальная тревожность в контексте психологических защит. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2010. № 2. С. 107 - 112.
3. Вербицький В. В., Г. Є. Улунова Корекція тривожності у студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс]. *Ідеї, реалії перспективи освітніх інновацій: філософія, психологія, методика : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Суми. 2006. Ч. 2. С.23-26. Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_FV/Verbitskii_004.pdf

Родченкова Ірина Валеріївна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут післядипломної освіти

студентка МПС16/519

ЦІЛІСНІСТЬ ТЕРАПЕВТА ЯК ЧИННИК РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми. Питання цілісності терапевта не є незначним або лише теоретичним. Якщо під час навчання фахівців нехтують цим аспектом професійної діяльності психотерапевта, спеціаліста із питань здоров'я людини, то це спричинює неможливість застосування еріксонівського підходу на практиці. І навпаки, студенти, котрі опановують такий інструмент, проте вирішують власні потреби щодо самоствердження й застосовують авторитарний підхід, не досягають належної чутливості у взаємодії з клієнтом. В обох випадках залежність від маніпуляції: перші відсторонюються від неї, інші застосовують безвідповідально. І істина сила, що спричинює переживання, придушується.

Викладення основного матеріалу. Наполягаючи на цілісності терапевта, варто відзначити, що гіпнотерапевт здатний утримуватися від нав'язування та самоствердження за рахунок клієнта, й навпаки, повністю підтримувати людину, котра знаходиться в пошуку особистісних змін.

Цілісність терапевта має і прикладний аспект. За умови відсутності цілісності у клієнтів можуть виникати гіпнотерапевтичні феномени, але не гіпнотерапевтичні зміни. Або клієнти будуть знаходитись під враженням від його здібностей, але не від власних чи вони намагаються прийняти його переконання і спосіб життя, а не вироблюють свої власні. Отже, терапевт за відсутності цілісності не може насправді допомогти людині.

За наявності цілісності легко встановлюється раппорт із клієнтом. Коли людина довіряє терапевту, вона починає довіряти собі. Відповідно клієнт починає досліджувати власні недоліки і з більшою готовністю опановує нові

стратегії та тактики життєдіяльності. Він з більшим бажанням (у трансі і активному стані) підкоряється вказівкам (навіть дивним з його точки зору). Це важливо для терапевта еріксонівського напрямку, котрий застосовує неортодоксальні стратегії.

На думку С. Гіллгена та інших учнів М. Еріксона, вагомим аспектом комунікації їх вчителя була власне цілісність особистості. Під час стажування його учні спостерігали настільки творчі засоби комунікації з клієнтами, що їх можна було б вважати безумними, проте люди їх сприймали і таким чином співпрацювали. Це зумовлено тим, що геніальний терапевт намагався перш за все поважати і підтримувати своїх клієнтів і учнів. У нього не було на меті маніпулювання заради особистих інтересів. Тому ті, хто приходили до нього, дійсно починали розслаблятися і співпрацювати з ним.

Тобто терапевт для себе повинен вирішити питання, чого він бажає: підтримувати чи пригнічувати інших. Більшість клієнтів перестають довіряти терапевту, котрий не підтримує їх, і ухиляються від співпраці. Підтримувати людину набагато легше, тому що супротив відсутній, коли терапевт повністю на стороні іншої особистості. Власне така позиція надає особистого задоволення і професійного успіху. Отже, цілісність особистості терапевта є запорукою його успіху, задоволення і наповненості життя.

Висновки. Аналіз наукових джерел показав, що людина вивчається як цілісний суб'єкт, який постійно перебуває в розвитку і поєднує в собі триєдність: тілесне (тіло), психологічне (душу) та духовне (дух). Розглядаючи психологічну цілісність, необхідним постає питання про виділення структурних компонентів, наявність яких може бути критерієм інтегрованості. Гармонійне функціонування людини залежить від того, наскільки в неї проявляються ці показники. Цілісність особистості у теперішньому стані вивчення цієї проблеми, може стати підґрунтям широкої психологічної, філософсько-методологічної рефлексії особистості. Тому, ми вважаємо за необхідне розмежувати два конструкти: «особистість як цілісність», де цілісність виступає в якості фундаментальної методологічної основи розуміння особистості, і «цілісність особистості», де цілісність виступає як складова онтологічної сутності особистості. Одним із найефективніших засобів формування цілісності особистості є гіпнотерапія. Одним із вагомих чинників становлення цілісності особистості клієнта упродовж психотерапевтичного процесу є цілісність особистості терапевта.

Зміни, що відбуваються у суспільстві, вимагають від людини, яка вступає у самостійне життя доволі високого рівня соціальної й індивідуальної інтегрованості, здатності до самоорганізації в усіх видах життєдіяльності, тобто цілісності особистості.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ КООРДИНАТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

ГЕЙКО Є. В. ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ АКТИВАЦІЇ СВІДОМОСТІ	3
ТУРБАН В. В. СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ: СУЧАСНІ ТРАКТУВАННЯ	6
САВЕЛЮК Н. М. РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ЯКІСТЬ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО І СОЦІАЛЬНОГО В ЦІЛІСНІЙ ОСОБИСТОСТІ	9
КІКІНЕЖДІ О. М. ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД У СТАНОВЛЕННІ ЕГАЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ	12
KARPENKO Z. AXIOLOGICAL PERSONOLOGY: A MODERN VERSION OF THE HOLISTIC STUDY OF PERSONALITY	15
МІНЕНКО О. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКОЛІННЯ Z	17
МАМЧУР І. В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІДЕОЛОГІЇ ЧАЙЛД-ФРІ НА ТРАДИЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ СІМ'Ї	20
KOVALCHUK A. A. ADAPTIBILITY AS AN INDICATOR OF PROFESSIONAL ESTABLISHMENT OF FOREIGN STUDENTS IN UKRAINIAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT	23
ПОКЛАД І. М. РОЗВИТОК Й ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВІДЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ	24

РОЗДІЛ II. ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ГУМАНІСТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ ПРОБЛЕМ БУТТЯ ОСОБИСТОСТІ В СВІТІ

БУГАЙОВА Н. М. ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СИНТЕЗОВАНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	27
КІЗЬ О. Б. РИЗИКИ ҐЕНДЕРНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ ЕГАЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ	34
ГРУЦЬ Г. М. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ	38
ЗЕЛІНСЬКА Я. Ц. УМОВИ ТА ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	41
ГОРСЬКА Г. О. ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	44
МЕЛЬНИЧУК І. Я. АТРИБУТИ ДУХОВНОЇ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ	47
БЛИЗНЮКОВА О. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ	49
СКАЛЬСКА Л. О., ГОРБАЧОВ В. О. ВНУТРІШНЯ КАРТИНА АГРЕСІЇ У ДИТИНИ	52
БЕРЕЗІНА О. О. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДИНИ ДО ПЕРІОДУ ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ	54

РОЗДІЛ ІІІ. СУБ'ЄКТНІ ВИМІРИ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОЦЕСУ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

57

ГАЛУШКО Л.Я. МОЖЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ В ЄДНОСТІ З ПСИХОКОРЕКЦІЄЮ У МОТИВАЦІЙНО-ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ

ОРАП М.О., ПУРШЕГА О.М. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ТА СТВОРЕННЯ ПРОГРАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

РЕЗНІЧЕНКО О.О. СТРАХИ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ: АНАЛІЗ СТАТЕВИХ ВІДМІННОСТЕЙ ТА ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

КАЛЬБА Я.Є. ТРАВМА РОЗВИТКУ: СТРАТЕГІЇ РОБОТИ В КЛІНІЧНІЙ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ

КАЛАШНИКОВА Л.В. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

ЗАГАРІЙЧУК М.А. ПРАКТИЧНІ СКЛАДОВІ ДОСЯГНЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЦІЛІСНОСТІ У РАМКАХ БАЛАНСНОЇ МОДЕЛІ Н.ПЕЗЕШКІАНА

БІЛІНСЬКА І.П. ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПСИХІКУ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ФЕДОРЕНКО О.О. СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

РОДЧЕНКОВА І.В. ЦІЛІСНІСТЬ ТЕРАПЕВТА ЯК ЧИННИК РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 4,4. Тираж 100.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 24440000000027816 від 18.08.2016.*